

Károli Gáspár Református Egyetem
Állam- és Jogtudományi Kar

Habilitációs tézisek

**A családi vállalkozások, különös tekintettel a generációváltásra, a
vagyonmegővásra és a vagyontranszferre**

Dr. Arató Balázs PhD

**Budapest
2022**

I. A kitűzött kutatási célok, feladatok, kutatási módszerek rövid összefoglalása, a kutatás eredményeinek lehetséges hasznosítása

I.1. A kitűzött kutatási célok, feladatok

Az elmúlt évtizedben nem csupán Nyugat-Európában, hanem a közép-kelet-európai térségben is számtalan, főként gazdasági-szociológiai témájú publikáció látott napvilágot a családi vállalkozások helyzetével, kihívásaival kapcsolatban.

Jogi szemszögből mégis kevesen közelítenek a témához, jóllehet a családi vállalkozások gazdasági súlya és az általuk megjelenített értékek miatt is érdemes kiemelten foglalkozni vizsgálatukkal és támogatásukkal.

Míg Nyugat-Európában elsődlegesen a családi kézben lévő vállalkozások differenciált jogi szabályozására mutatkozik egyre nagyobb igény, addig a közép-kelet európai családi vállalkozások napjainkban még csak az első generációváltás kihívásaival szembesülnek.

A vállalkozások utódlásának kérdése az egyik legnagyobb kihívást, legkritikusabb időszakot jelenti. Szomorú tény, hogy még a nagy hagyományokkal rendelkező Nyugat-Európában is csupán a vállalkozások 25%-a veszi sikeresen a generációváltás akadályát, a többségük az alapító háttérbe lépésével, nyugdíjba vonulásával befejezi működését és megszűnik. Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság 2016-ban publikált kutatása szerint az Európai Unióban évente hozzávetőlegesen négyszázötvenezer családi vállalkozást érint az utódlás kérdése. Ez a négyszázötvenezer családi vállalkozás körülbelül kétmillió munkavállalót foglalkoztat, üzleti, beszállítói partnerhálózatuk, így a gazdaságra gyakorolt összehatásuk pedig felbecsülhetetlen. Jól mutatja a probléma nagyságát, hogy óvatos becslések szerint is évente mintegy százötvenezer vállalkozás szűnik meg az utódlás sikertelensége miatt. Ez hatszázezer munkahely elvesztéséhez vezet.¹

Míg az Európai Unió nyugati tagállamaiban évtizedek, évszázadok alatt kikristályosodott minták teszik lehetővé a cégen belüli utódlást, addig a közép-kelet-európai régióban - történelmi okokból - mindennemű folytonosság hiányzik. Magyarországon és tágabb régióinkban a rendszerváltás idején alakult családi vállalkozások az elkövetkező években érnek abba a szakaszba, amikor egy élet munkájával, sok lemondással felépített vállalkozás

---

¹ Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság véleménye – Európai családi vállalkozások: az újbóli növekedés és a jobb munkahelyek forrásai (saját kezdeményezésű vélemény) (2016/C 013/03)

irányítását és az azzal járó felelősséget át kell adni az utódoknak, hiszen az alapításkor harminc-negyven éves korosztály ezekben az években lép hatvanas, hetvenes éveibe.

A régiós családi vállalkozások generációváltása azért is jelent nagyobb kihívást, mint nyugat-európai társaik esetében, mert nem áll rendelkezésre évtizedek, évszázadok alatt felhalmozott tudás, tapasztalat, szokásjog arra vonatkozóan, hogy hogyan is kell felkészülni erre a feladatra és miként lehet sikeresen lebonyolítani a generációváltást.

Ügyvédi irodám megbízói között szép számmal találhatók családi vállalkozások, így több, mint tizenöt éve a gyakorlat irányából is megtapasztaltam működési sajátosságaikat, megismertem speciális problémáikat, melyekre nem ritkán szokatlan, előzmény nélküli jogtechnikai megoldásokat kellett ajánlanom. Emellett ösztársadalmi jelentőségük, szociológiai sajátosságaik miatt is kiemelkedően fontosnak tartom támogatásukat.

Kutatásom során először is célul tűztem ki a sikeres nyugat-európai családi vállalkozások jogi sajátosságainak feltárását és a rájuk jellemző jogi problémák azonosítását. Ezt követően a kialakult megoldási alternatívákat és a bevált jó gyakorlatokat vizsgáltam, kitekintéssel a nyugat-európai jogalkotói és jogalkalmazói környezetre annak érdekében, hogy egybevessem, melyek azok a problémakezelési módok és jogtechnikai megoldások, amelyek a hazai jogrenddel is összeegyeztethetők.

Mindezzel az is szándékom volt, hogy tudástranszferrel segítsen a hazai családi vállalkozásokat. Másrészt a kutatással igyekeztem ráirányítani a figyelmet egy méltatlanul elhanyagolt és szabályozandó területre azért, hogy speciális jogalkotás vehesse kezdetét. Ennek elősegítése céljából górcső alá vettem főként az Európai Unió tagállamaiban fellelhető, a családi vállalkozásokkal kapcsolatos jogszabályokat. Ennek keretében szükségesnek véltem megvizsgálni, hogy a jogszabályi hierarchia mely szintjén és milyen módon alkottak jogot az egyes tagállamokban, mit milyen logika mentén, milyen jogalkotói megfontolásból, mely célokat szem előtt tartva, hogyan szabályozták. Kutatásom végül arra is irányult, hogy a hazai jogrendben melyek azok a jogintézmények, amelyek, ha nem is erre figyelemmel honosodtak meg, a családi vállalkozások speciális igényeinek kielégítésére ennek ellenére alkalmasak.

I.2. A kutatási módszerek, vizsgálatok, elemzések rövid leírása

A hazai jogi szabályozás elősegítése érdekében kutatásomat kiterjesztettem a családi vállalkozások nemzetközi és hazai történeti előzményeire, ennek során jogtörténeti tényfeltáró elemzést végeztem. Megkerestem azokat a korabeli jogintézményeket, amelyek a jelenlegi családi vállalkozásokat érintő jogi kérdések megoldása során a mai fejleményekkel párhuzamba

állíthatók vagy azok előképeinek tekinthetők. Ennek során igyekeztem a családi vállalkozások generációváltásának és vagyonmegóvásának kérdéseit is történeti kontextusba helyezni, arra keresve a választ, hogy voltak-e korábban olyan jogintézmények vagy jogtechnikai megoldások, amelyek a családi vagyon egységének megőrzését és generációról generációra történő átszállását szolgálták, illetőleg szabályozták. Ebben a körben, különösen az öröklési kérdéseket és a kapcsolódó jogintézményeket illetően, levéltári kutatómunkát, jogtörténeti elemzést és jogösszehasonlítást végeztem, továbbá az analógia eszközével éltem.

Az esetleges hazai jogalkotás támogatása érdekében elengedhetetlenül szükséges volt a család fogalmának meghatározása, hiszen ez egyfajta előkérdés a családi vállalkozások speciális szemszögéből. Ezt követően fontos volt magának a családi vállalkozásnak a fogalom meghatározása. A definíciót érintő kérdések megválaszolása során az elérhető szakirodalomra és a családi vállalkozások általam feltárt sajátosságaira támaszkodtam.

A következő fejezetekben a családi vállalkozásként azonosított gazdasági társaságok jogi sajátosságait vizsgálom olyan tipikusnak mondható problémák és konfliktushelyzetek mentén, mint például a közép-kelet-európai országokban mostanság időszerű generációváltás, a családi vállalkozás jellegmegóvása, valamint a családi vagyon egységének megőrzése nemzedékeken átívelő módon. Kutatásom keretében számba vettem a nyugat-európai bevált gyakorlatokat, azokat tudományos módszerekkel elemeztem, amivel nem titkoltan az is célom volt, hogy megvizsgáljam, melyek azok a Nyugat-Európában, főként német nyelvterületen alkalmazott jogintézmények és jogtechnikai megoldások, amelyek az új Ptk.-n alapuló, de a családi vállalkozásokat továbbra sem említő, az ő problémáikat figyelmen kívül hagyó hazai szabályozással is összeegyeztethetők. Kutatásom módszertana ebben a körben a jogösszehasonlító elemzés volt.

I.3. Az új tudományos eredmények, a kutatás eredményeinek hasznosítási lehetőségei

Reményeim szerint kutatási eredményeimet a gyakorlatban is hasznosítani fogják mind a családi vállalkozások, mind pedig a velük foglalkozó gazdasági és jogi szakemberek. Munkám során igyekeztem feltárni a nemzetközi jó gyakorlatokat, szabályozási megoldásokat és jogalkalmazói válaszokat, ezért bízom benne, hogy készülő monográfiám elősegíti az érintett jogterület belső fejlődését, és azt új ismeretekkel gyarapítja. Tekintettel arra, hogy a családi vállalkozások más tudományterületek, leginkább a gazdaságtudomány és a szociológia, homlokterébe is kerültek, igyekeztem kapcsolódási pontokat találni ezen

tudományterületekhez, hogy holisztikus szemlélet alakulhasson ki, és interdiszciplináris megoldások születhessenek az osztársadalmi érdekek érvényesülése érdekében.

Kutatásommal nem titkolt célom volt az is, hogy kiindulópontot nyújtsak egy esetleges jövőbeni jogalkotáshoz. Bízom benne, hogy munkám a jogalkotó figyelmét is ráirányítja a családi vállalkozásokra, és a témát érintően kodifikáció veheti kezdetét.

II. Történeti áttekintés

II.1. A családi vállalkozások története

Ha a klasszikus értelemben vett családi vállalkozások fejlődéstörténetét kívánjuk görcső alá venni, akkor elsődlegesen arra a kérdésre kell választ találnunk, hogy milyen társadalmi és egyéb tényezők kedveztek a családi irányítás alatt álló gazdasági társaságok megjelenésének. A családi vállalkozások gyökereit három különböző területen találjuk meg: először is a paraszti, illetve feudális társadalmak viszonyai közepette, másodsorban a kereskedelemben, harmadrészt pedig a kézműiparban és szolgáltatási szektorban. Az iparosodás előtti korban, különösen a mezőgazdaság és a kézműipar területén, jellemző volt a család minden tagjának közös munkavégzése. Az egy háztartásban élők együtt is dolgoztak, ami a család és a munkaszervezet egybeolvadását, megbonthatatlan egységét jelentette. Hangsúlyozandó, hogy a család már egyfajta gondoskodó funkciót is betöltött betegség, öregség és rokkantság esetén, erre pedig azáltal nyílt lehetősége, hogy a párhuzamos munkaszervezet biztosította az ehhez szükséges anyagi eszközöket. Erőteljesebb különválásnak lehetünk tanúi a XV. századi fémfeldolgozóiparban. Itt például már jól elhatárolható munkamegosztás figyelhető meg: a férj jellemzően a műhelyt és a termelést irányította, a feleség pedig a beszerzéssel és értékesítéssel kapcsolatos ügyeket intézte. Alapelv volt, hogy a család minden tagjának hozzá kell járulnia az egzisztencia biztosításához, és ennek érdekében a gyermekeket is ellátták feladatokkal. Ebben az időben ment végbe egy, a családi vállalkozások kialakulása szempontjából említést érdemlő szemléletváltás is. Eddig ugyanis a vállalkozási tevékenység legfőbb célja az öngondoskodás volt, ez azonban egyre inkább kiegészült a bevétel növelésének igényével, valamint a család társadalmi helyzetének jobbítására irányuló törekvéssel. Ez utóbbi szükségképpen magával hozta a családi vagyon gyarapításának és megóvásának követelményét, és egyre inkább meghatározta a házasságkötéseket, valamint a gyermeknevelés elveit is. Innen már csak egy lépés a családi célok írásos lefektetése, továbbá annak megkövetelése, hogy a családtagok szorítsák háttérbe saját önértékeiket, ha azok a családi célokkal ellentétesek. Az ilyen normatív

előírások részben konkrét dokumentumok formájában öltöttek testet, részben szokásjogi alapon szálltak nemzedékről nemzedékre.

A családi vállalkozás sikere szempontjából egyre inkább a család státusza tett szert jelentőségre, hiszen ettől függött az is, hogy a gyermekek milyen nevelésben részesülhettek, tanulhattak-e külföldön, megszerezhették-e azt a tudást és kapcsolatrendszert, amely nélkül a vállalat jövőbeli működése elképzelhetetlen. A tőke mellett a kontrollmechanizmusok hatékonysága és az ellenőrzési jogosítványokat gyakorló családtagok lojalitása is fontos szempont volt. Mindezek megléte esetén a család és a családi vállalkozás olyan szinergiája alakulhatott ki, amely mindkét szereplő számára hosszú távon szavatolta az anyagi biztonságot és a kedvező társadalmi megítélést.

A történelmi arisztokrata családok, mint gazdasági egységek, bizonyos szempontból a mai családi vállalkozások előképeinek tekinthetők. E módos családok körében ugyanis a vagyon átadása, öröklése és az utódlás szempontjából lényegében azonos vagy hasonló kérdések és igények merültek fel, mint a mai családi vállalkozások esetében. Kiindulásképpen tanulságos górcső alá venni a korabeli jogtechnikai megoldásokat, jogintézményeket, amelyek segítségével az évszázadok során ezek a családok nemzedékről nemzedékre igyekeztek megőrizni gazdasági erejüket, egyben tartani vagyonukat, jövedelmező gazdaságukat.

II.2. A családi vagyon szétaprózódását kiküszöbölő jogintézmények történeti kontextusban

Bevezetésként tekintsük át a legrégebb nyomokat.

Az élet vége után a felhalmozott vagyon egyben tartásának igénye, a szétaprózódás megakadályozása évezredekkel ezelőtt is foglalkoztatta az embereket. Már a Szentírásban is találunk erre vonatkozóan utalásokat. Az Ószövetség a személyes tulajdont tényként írja le, és az örökösödés kérdését is több helyen érinti. Az Ószövetségben az örökség az apa ingó és ingatlan javaiból áll, és eklatánsan megjelenik az elsőszülöttségi jog is. Figyelemre méltó az az ószövetségbeli rendelkezés, amely kimondja, hogy a földnek a család kezén kell maradnia. Ebből a megfogalmazásból egyértelműen levezethető, hogy a birtok felosztását már ekkor is igyekeztek elkerülni, és az örökösödés középpontjában valójában a család, mint egység állt, jóllehet, az elsőszülöttség okán a legidősebb fiúgyermek örökölte atyja vagyonát. Ezt a vagyont azonban úgy kellett hasznosítani, hogy abból a család azon tagjainak a megélhetését is biztosítsa, akik közvetlenül nem örökölték az elhunyt vagyonából (például fiatalabb fiúgyermek, özvegy stb.).

A római jog a vagyon kezelésével kapcsolatos jogosítványokat a paterfamiliasnál koncentráltta, és átruházhatóságukat jelentős mértékben korlátozta. A családfő jogosítványai nem merültek ki a vagyoni ügyek szabályozásában, hanem egyszersemind a családtagok életébe való beavatkozás lehetőségét is jelentették. A család leginkább gazdasági szempontból tett szert kiemelkedő jelentőségre. A paterfamiliast megillető jogosítványok gyakorlása során ugyanis fontos szempont volt a családi vagyon egybentartása és ezzel összefüggésben a család által gyakorolni kívánt gazdasági tevékenység pénzügyi alapjának biztosítása.

Témánk szempontjából mérföldkönek tekinthető a *peculium* jogintézménye. Ez a családon belüli különvagyon kialakítását tette lehetővé az apai hatalom alatt álló gyermek saját vagyonaként. A római jogban a családfőnek jogában állt végrendeletileg olyan kötelezettséget róni az örökösre, hogy bizonyos idő elteltével a hagyatékot részben vagy egészben (*univerzális fideicommissum*) engedje át másnak.² Az örökösök tehát mindaddig, amíg életbe nem lép átadási, kiszolgáltatási kötelezettségük, kötelesek a rájuk bízott vagyont felelősen kezelni és megóvni abból a célból, hogy az örökhagyó által meghatározott harmadik személy érdekei ne sérüljenek. Megállapítható, hogy igény mutatkozott bizonyos családi vagyonok egybentartására és elkülönített kezelésére, mégpedig úgy, hogy öröklés folytán se következhesen be a család gazdasági létalapját fenyegető szétaprózódás.

II.2.1. A spanyol *mayorazgo* jogintézménye és elhatárolása a római jogi *fideicommissum*tól

Fontos mérföldkönek tekinthető a vagyon egységként való öröklésének jogi szabályozása kapcsán a spanyol „*mayorazgo*” jogintézménye, amely tulajdonképpen a középkori hitbizományok őse. Innen terjedt el Európa-szerte ez a különleges öröklési rend. Az Ibériai-félszigeten már a 14. századtól kimutathatóan léteztek *mayorazgo*-k.³ Az első nyomokat II. Henrik 1374. évi végrendeletében találjuk, a jogtudomány is innen, az ún. „*donaciones enriqueñas*”-ból vagy más néven „*mercedes enriqueñas*”-ból vezeti le a jogintézményt.⁴ A spanyol *mayorazgo* szabályozási sajátosságai köszönnek vissza közvetve vagy közvetlenül a Habsburg fennhatóság alatt álló európai területeken később elterjedt, *fideicommissum*-ként vagy hitbizományként ismert jogintézményekben. A *mayorazgo* lényegében egy királyi

² A *fideicommissum* lényege, hogy a tulajdonos a vagyonát vagy annak egy részét átengedi a *fiduciarusnak* mint vevőnek, aki jelképesen egy *sestercius*t fizetett a tulajdonosnak, ugyanakkor vállalta annak kötelezettségét, hogy az örökhagyó halála esetén az így szerzett vagyont átengedi egy olyan harmadik személynek, a *fideicommissariusnak*, akire a tulajdonos egyébként nem végrendelkezhetett. vö. Marton, 1958, p. 298; Torrent, 1973, pp. 6-8; Fraydenegg und Monzello, 1979, pp. 778-779

³ Porro, 1962, pp. 79-99; Peres, 2005, pp. 275-276

⁴ Clavero, 1974, pp. 28-31; Pfaff – Hofmann, 1884, pp. 10-11;

felhatalmazás, engedély volt arra, hogy meghatározott személy részben vagy egészben kivonja vagyonát az általános öröklési rend hatálya alól, és az így létrejött egységes és oszthatatlan vagyontömegre speciális, generációkon átívelő szabályrendszert állapítson meg. Témánk szempontjából tehát három kulcsfontosságú ismerv emelendő ki a spanyol jogintézményből:

1. az oszthatatlan egységes vagyontömeg elkülönítése,
2. generációkon átívelő,
3. speciális, az általános öröklés rendjétől eltérő öröklési szabályok kialakítása.

A jogintézmény érdekessége, hogy az alapító nem volt kötelezve, hogy meghatározza a hitbizománnyal lekötött vagyon konkrét körét (a vagyon az idők során akár nőhet is) hiszen úgy is megállapíthatta a hitbizományi vagyonegységet, vagyontömeget, hogy az kiterjedjen a jövőben megszerzendő növedékekre is. Emellett generációkon átívelő, az általánostól eltérő öröklési szabályrendszert határozhatott meg, hiszen nem kellett név szerint megneveznie örökösét. A vagyontömeg így évszázadokon át egybentartható volt. Kiemelendő, hogy a hitbizományi vagyont nem lehetett megterhelni, ami a jogintézmény létrejöttékor elősegítette a vagyontömeg oszthatatlansága mögött meghúzódó gazdasági érdek érvényesülését, a későbbiekben azonban a gazdasági fejlődés akaszkerének bizonyult. A hitelezők ugyanis nem hiteleztek a hitbizomány későbbi örökösének, hiszen ez a vagyon nem nyújthatott fedezetet ki nem elégített követeléseikre, ez pedig oda vezetett, hogy tőke hiányában a hitbizományi örökösök nem tudták fejleszteni birtokaikat.⁵

A mayorazgo jogintézménye az ibériai félszigetről először Dél-Itáliában, a spanyolok két évszázados nápolyi uralma alatt terjedt el. A betelepülő spanyol családok vitték magukkal a jogintézményt. A dél-itáliai nagybirtokos arisztokrácia az elsőszülöttségi öröklés szabályaira és a vagyon oszthatatlanságára alapozta politikai vezető szerepét. Kedveztek a mayorazgo dél-itáliai térhódításának a római jogi gyökerek is, hiszen a mayorazgo-ban a római jogból ismert „fideicommissum familiae relictum” jogintézményét vélték felfedezni az akkori jogtudósok. Ekkor kapta a jogintézmény a fideicommissum nevet a mayorazgo helyett. A spanyol mayorazgo és a római jogi fideicommissum familiae relictum között azonban - annak ellenére, hogy fennáll némi hasonlóság (például mindkettő a vagyon oszthatatlan egységként való megőrzését volt

---

⁵ Ugyanezen problémakörrel szembesült 2018-ban Ausztria: a bizalmi vagyonkezelésbe adott vagyontömegre nézve olyan szigorú tőkevédelmi szabályok voltak hatályban, hogy az ilyen típusú vagyont csak rendkívül konzervatív módon tudták a vagyonkezelők befektetni (szinte kizárólag állampapírba), így nem lehetett kivédeni az infláció negatív hatásait, a vagyontömeg nem nőhetett, sőt fokozatosan elinflálódott, ráadásul a nemzetgazdaságból is hiányzott a bizalmi vagyonkezelésbe adott felhalmozott tőke.

hivatott biztosítani a család számára) - számottevő eltérések mutatkoznak, így a két jogintézmény nem is feleltethető meg egymásnak.

A római jogi fideicommissum familiae relictum és a spanyol mayorazgo közötti főbb különbségeket az alábbi táblázattal kívánom szemléltetni:

Római jogi fideicommissum familiae relictum	Spanyol mayorazgo
Időben korlátozott volt, mivel csak a negyedik generációig engedte meg az öröklési rend kikötését.	Időben korlátlan volt, így akár több száz évig generációról generációra hatályban maradt.
Hiányzott az egyedileg meghatározott különleges öröklési szabályrendszer, hiszen vagy név szerint jelölték ki az örökösöket, vagy pedig gyakrabban magát a családot nevezték meg örökösnek (ebben az esetben a hagyaték átszállási rendje a törvényes öröklés rendjét követte).	Nem volt szükség konkrétan megnevezni az örököst, elegendő volt a generációkon átívelő univerzális öröklési rendet kijelölni; az intézményrendszer célja az általános öröklési szabályoktól eltérő egyedi szabályrendszer meghatározása volt.
Egyszerű öröklési jogi jogintézmény volt.	Királyi jóváhagyáshoz kötött privilégium volt, nem ritkán közjogi kihatással.
Bárki rendelkezett fideicommissumot, aki rendelkezett önálló vagyonnal és „testamenti factio activa”-val.	Kizárólag az arisztokrácia élhetett ezzel a lehetőséggel.
Fideicommissumot végrendelettel lehetett alapítani.	Mayorazgot alapítani végrendelettel és élők közötti ügylettel egyaránt lehetett.

Annak ellenére, hogy a dél-itáliai szabályok a spanyol mayorazgonak felelthetők meg, és a fentiek miatt sem mutatható ki jogfolytonosság a római jogi fideicommissum familiae relictummal, Itáliában mégis a római jogból eredő fideicommissum kifejezés gyökeresedett meg és vált elterjedté először a dél-itáliai arisztokrata, majd az észak-itáliai patrícius családok körében, ahonnan később a Habsburgok által dominált területekre is áttért elsősorban házasságkötések útján.

II.2.2. A fideicommissum az osztrák örökös tartományokban

Az osztrák örökös tartományokban már „fideicommiss und primogenitur” elnevezéssel honosodott meg a jogintézmény, tehát nem alakult ki külön német szó rá. Az osztrák-italiai vegyesházasságokkal, valamint az Itáliában jogot tanuló, osztrák területekről származó diákok közvetítésével került át a jogintézmény önálló osztrák szabályozás nélkül az örökös tartományokba. Károly főherceg például 1584-ben stájerországi birtokaira örökös hitbizományt alapított, 1621-ben pedig II. Ferdinánd nyilvánította valamennyi országát és tartományát hitbizománnyá, jóllehet ekkor még nem állt rendelkezésre írott osztrák szabályozás a jogintézményre. A tételes osztrák szabályozásra egészen 1627-ig kellett várni. Ekkor II. Ferdinánd adott ki a csehországi területekre kötelező tartományi rendtartást, amelyben előírta, hogy cseh területen fekvő birtokra kizárólag királyi engedéllyel alapítható hitbizomány. Mivel a király a cseh felkelést követően meg kívánta szilárdítani hatalmát, ezért a felkelőktől elkobozta birtokaikat, és azokat a hozzá hű nemeseknek adományozta. A királyi birtokadományra pedig fideicommiss alapítását engedélyezte, érdekes módon azzal a kikötéssel, hogy a hitbizomány mindenkori birtokosának a római katolikus valláshoz hűségesek kell maradnia.

Meghatározó jelentőségű volt I. Lipót 1674-ben kiadott pátense, amely már részletesen szabályozta a jogintézményt. A hitbizomány deklarált célja a pátens szerint is a család rangjának, fényének, tekintélyének megőrzése (a splendor familiae at nominis elv érvényre juttatása), valamint a családtagok jólétének fenntartása. Figyelemre méltó kikötése a pátensnek, hogy a hitbizomány mindenkori örököse köteles megőrizni, lehetőség szerint pedig még jobb állapotban hátra hagyni a hitbizományi vagyont, mint ahogyan ő maga átvette.⁶ A szabályozás

---

⁶„... /daß nicht allein unterschiedliche Testatores und andere/ Durch ihre privatim aufgerichtete Majorat- und Fideicommissa das vorgesteckte Ziel/nemblich ihre hinterlassene vinculierte Gutter unzertrennter auff ihres Geschlechts Posterität zu bringen/und dasselbe dardurch in besseren Stand zu erhalten/am wenigsten erraicht; sondern auch / indeme vergleichen Dispositiones bißweilen gleich von denen ersten Fidei-Commis-Erben supprimirt, und durch dieselben mit denen Fidei-Commiss-Gütern/als mit ihrem Aigethumb gehandelt: und dadurch viel gutherzige Creditores und Abtauffer/welche von der Qualitate Fidei-Commissaria, wormit die verhypothecirt- oder gar verkauffte Gütter behafft/nichts wissen können/unverschuldter Dingen in Grossen Schaden eingeführt worden. Wann aber dem gemeinen Weesen mercklich daran gelegen/das die jenigen letzten Willen/und andere Dispositiones, welche vornemblich zu Erhaltung der Adelichen Geschlechter angesehen sennd/ununterbrüchig vollzogen: wie nicht weniger auch die jenigen/so auff ligende Gütter leihen/oder dieselbe kauffen wollen/mehrere Wissenschaft/was etwo für Onera und Vincula darauff hafften/erlangen/und desto sicherer contrahiren können/folglich solcher Gestalt im Land bey dem Credit Weesen mehrers Trawen und Glauben gepflanzt und erhalten werde: Als haben wir zu solchem Ende/über die/ von gehörigen Orthen eingelangte Bericht und Guetachten /am Fünffzehenden Tag deß nächst abgewichenen Monats Septembris, Uns dahin Allergnädigist resolvirt, daß Erstlich / so viel die bereits gemachte/und mit dem Todt der Fidei-Committenten bekräftigte Majoraten/und Fidei-Commissa betrifft/von denen Fidei-Commiss-Erben/ oder auch anderen auß der Familia, so darvon Wissenschaft/und das Testament/ oder andere Disposition, in handen haben/ bey Pöenfahl ein hundert Duggaten/welche sie ipso facto verwürckt haben sollen/inner Jahr und Tag/ von Publicierung dieseß Generals anzuraitten/bey den Testatoris oder anderen Fidei-Committenten ordentlichen Instanz, Schriftlich angemeldt/die Original-Disposition zugleich zu Gerichts handen erlegt/und solche/über ergangene Gerichtliche Verbschaidung/bey unserer R:D: Regierung in deß Unter-Marschallen/und bey dem

lényeges pontja, hogy kötelezővé teszi, érvényességi feltételül szabja a hitbizomány bejelentését az érintett birtok helye szerint illetékes bíróságnál, előírja tehát a bíróság általi jegyzékbe vételt (telekkönyvi bejegyzését) és annak kihirdetését, nyilvánvalóan hitelezővédelmi okból.

II.2.3. A hitbizomány Magyarországon

A régi magyar hitbizományi jogról két törvénycikket találunk a törvénytárban.

Az egyik az 1687. évi IX. törvénycikk, amely jogszabályi formában először tette lehetővé, hogy az ország főnemesei szerzeményi javaikból, végrendelet útján, királyi jóváhagyás mellett hitbizományt alapítsanak. A törvénycikket történelmi kontextusba helyezve nyilvánvalóvá válik, hogy a mágnások miért éppen ettől az évtől kezdődően kapták meg a királyi hozzájárulással történő hitbizományalapítás jogszabályi lehetőségét. Először is a rendek a pozsonyi országgyűlésen lemondtak a szabad királyválasztás jogáról és az Aranybullában rögzített ellenállási jogukról, másodsorban pedig a gyakorlatban már a törvénycikket megelőzően is foglaltak végrendeletükbe hitbizományszerű rendelkezéseket. A király célja tehát ebben a helyzetben is az lehetett, hogy hozzá hű mágnásoknak adjon privilégiumot hűségük biztosítása céljából, és hogy egy, már létező jogintézményt iktasson törvénybe, amely hatalmának megszilárdítását eredményezi azáltal, hogy beleegyezéséhez köti az alapítást. A magyar szabályozás lényege tehát összefoglalóan: királyi engedélyhez kötött, kezdetben kizárólag a főnemesség számára fenntartott jogintézmény, amelynek célja a vagyon egy kézben tartása. Ennek érdekében az alapító a hitbizománnyal elkülönített vagyonra nézve speciális öröklési szabályokat állapíthatott meg, és az így létrejött vagyon egységét, oszthatatlanságát elidegenítési és terhelési tilalom védte. Megfigyelhető, hogy elválik egymástól a tulajdon és a birtok, mivel az örökös a kikötések és korlátozások miatt sokkal inkább használati jogot, semmint tényleges tulajdonjogot kap. Figyelemreméltó az a magyar joggyakorlat, hogy a hitbizomány alapítói rendre kötelezettségként írták elő az örökösök számára, hogy azoknak a családtagoknak, akiket az alapító a hagyatékából névlegesen kizárt, évente meghatározott járandóságot fizessenek a birtok hasznaiból.

Land-Marschallischen Gericht/in deß Weissbottens Protocoll, bey ander Instanzen aber in denen Grund-Büchern/oder an anderen gebührlichen Orthen/zu den Vormerckung unwerlängt/gebracht werden solle”HHStA Wien, Staatskanzlei, Patente, Kt. nr. 14. (Alt.11)

Rendkívül találó Frank Ignác 1845-ös megfogalmazása, amely szerint a hitbizomány „nemzetségi díszöröklés”, hiszen az alapító lényegében a család fényének megőrzése érdekében az oszthatatlan vagyonegységre az általánostól eltérő öröklési rendet határoz meg.⁷

Az 1723. évi L. törvénycikk annyiban módosította az első hitbizományi törvénycikket, hogy a köznemesekre is kiterjesztette a hitbizománylétesítés jogát, valamint ettől kezdve hitbizományt nem csupán végrendelet útján, hanem élők közötti ügylettel is lehetett alapítani.

Ezt követően a magyar hitbizományt törvényi szinten a Magyarországon 1853. május 1-jén hatályba léptetett (oktrojált) osztrák polgári törvénykönyv alapján szabályozták. Ez az osztrák-magyar szabályozás a hitbizomány fogalmát olyan rendelkezésként határozta meg, amellyel az alapító a vagyont a következő nemzedékekre nézve a család elidegeníthetetlen vagyonává nyilvánítja. Témánk szempontjából ez a definíció azért lényeges, mert a család - több nemzedék viszonylatában elidegeníthetetlen - vagyonára utal.

Végül érdekes párhuzam vonható a mai családi vállalkozások családi alkotmányainak kikényszeríthetősége (lásd lentebb) és Esterházy Pál 1678-as hitbizomány-szerű megfogalmazásokat tartalmazó végrendelete között, melyben a gróf arra kéri leszármazóit, hogy jogi kötő erő hiányában racionális megfontolásból tartsák tiszteletben végakarátát, és az abban írtak szerint cselekedjenek, jóllehet pillanatnyi önérdekük ellentétes a végrendeletben foglaltakkal.

Történeti vizsgálódásaim során megállapítottam, hogy a fentebb bemutatott formációk voltaképpen családi vállalkozások, e minőségükben pedig napjaink családi vállalkozásainak előképei, hiszen mind a vizsgált történelmi korokban, mind pedig napjainkban az egységként megóvott családi vagyon biztosította a jövedelmezőséget és a család létfenntartását.

III. Fogalom meghatározások

III.1. A család fogalmának meghatározása

Álláspontom szerint a családi vállalkozás definíciójához először is elengedhetetlen a család fogalmának meghatározása, hiszen a család, mint legkisebb gazdasági egység a családi vállalkozásnak is alapköve. A köznyelvben családon egyaránt értjük a szűkebb és tágabb rokoni kapcsolatokat, a családi vállalkozásokat érintő - nem csupán jogi - szakirodalomban fellelhető definíciók azonban különbözőek.

---

⁷ Frank, 1845, p. 461

Nézetem szerint a családi vállalkozások egyik legfőbb értéke a több generáción átívelő fennmaradásban rejlik, így a család fogalmának témaspecifikus meghatározása szempontjából a leszármazóknak, a gyermekeknek, az utódoknak kiemelt jelentőségük van.

A nemzetközi szakirodalom alapján az alábbi személyek jöhetnek tekintetbe akkor, amikor a család fogalmát, pontosabban a családi vállalkozás kedvezményezettjeinek körét igyekszünk meghatározni: egyenesági leszármazók (gyermekek, unokák), testvérek, valamelyik alapító leszármazója, házastárs. Szembetűnő, hogy a szakirodalom a család által létrehozott alapítványokat és egyéb jogi személyeket is a család fogalmi körébe sorolja a családi vállalkozások szempontjából. Álláspontom szerint azért helytálló ez a megközelítés, mert nyilvánvalóan az a jogi személy is családi vállalkozás, amelynek részvényeit vagy üzletrészeit a családi alapítvány tulajdonolja. Ez a konstrukció Nyugat-Európában igencsak elterjedt.

A legszűkebb fogalom meghatározás szerint családon az aktuális üzletrésztulajdonosokat és egy-egy leszármazójukat kell érteni, hogy ne aprózódjanak el a részesedések, és ne váljanak túl szövevényessé az érdekviszonyok. Vizsgálataim során megállapítottam, hogy ez a megközelítés bonyolult öröklési jogi kérdéseket vet fel, különösen a kötelesrészrel összefüggésben.

A megengedőbb nézetek szerint a meglévő tagok valamennyi vér szerinti vagy örökbefogadott gyermeke alkotja a családot, ami kiterjedt örökös kör esetében szükségképpen konfliktushoz vezet, nem ritkán olyanhoz, amely lehetetlenné teszi a generációváltást, így idézve elő a családi vállalkozás megszűnését. Kutatásaim igazolták, hogy az ilyen típusú konfliktusok leggyakrabban a második és harmadik generációnál törnek felszínre.

Uhlaner fogalom meghatározása szerint a család vérségi úton vagy házasság által a vállalat alapítójához kötődő személyek csoportja. A magam részéről ezt a definíciót tartom megfelelő kiindulópontnak a családi vállalkozások szempontjából, ugyanis egyrészt egybecseng a közvélekedéssel, másrészt pedig a testvérek által irányított vállalat Nyugat-Európában elterjedt modelljét is egyértelműen családi vállalkozásnak minősíti. Nézetem szerint ebben a fogalom meghatározásban egyedül a családi vállalkozás alapítójához kötődő személyek köre érdemelne pontosítást. Ha a cél a családi vállalkozás megőrzése, akkor ez a személyi kör a résztulajdonosok összessége, ha pedig a család egésze vagyoni helyzetének jobbítását tartjuk szem előtt, akkor a család szélesebb körű, mint a tulajdonosok összessége.

Magyarországon az Alaptörvény L) cikkének (1) bekezdése védendő értéként utal a családra, és leszögezi, hogy a családi kapcsolat alapja a házasság, illetve a szülő-gyermek viszony. A tételes jog ugyanakkor a család fogalmát nem határozza meg, a hozzátartozót és a közeli hozzátartozót azonban a hatályos Ptk. definiálja, ugyanakkor ezzel nem jutunk közelebb a

család családi vállalkozás specifikus fogalmához. Álláspontom szerint fájó hiánya ez a hatályos joganyagnak, különös tekintettel arra, hogy az új Ptk. mind a családjogi könyvet, mind a jogi személyek jogát magába foglalja, így kiváló alkalom nyílna a családi vállalkozásokat érintő koherens jogi szabályozásra, anélkül, hogy külön törvényt kellene alkotni.

A család fogalmának polgári törvénykönyvön belüli, a családi vállalkozásokkal összefüggő definiálására jó példa az 1975-ben napvilágot látott olasz szabályozás, amely szerint a házastársat, legfeljebb a harmadfokú rokonokat és a másodfokú sógorokat lehet családtagnak tekinteni.

Máltán, a világon elsőként, 2016 óta külön törvény foglalkozik a családi vállalkozásokkal (Family Business Act).⁸ Ebben a jogalkotó a családtag fogalmát határozza meg, természetesen a családi vállalkozások szempontjából. Eszerint családtag a családi vállalkozás tulajdonosának házastársa, felmenő ági rokona, közvetlen leszármazója és annak hozzátartozója, testvére és leszármazója.

III.2. A családi vállalkozás fogalommeghatározása

Bár az Európai Unióban és a tagállamokban egyaránt a gazdaság gerincét alkotják a családi vállalkozások, sajnos uniós jogforrási szinten egyáltalán nem, tagállami jogforrási szinten pedig csak elvétve találunk egzakt definíciót arra, hogy tulajdonképpen mely vállalkozások tekinthetők családi vállalkozásnak, milyen ismérvek alapján állapíthatjuk meg egy vállalkozásról, hogy családi vállalkozás.

Vizsgálataim alapján megállapítottam, hogy a családi vállalkozás fogalmát a köznyelv a KKV szinonimájaként használja, ez azonban témánk szempontjából meglehetősen leegyszerűsítő, és éppen azokat az értékeket és tulajdonságokat nem veszi figyelembe, amelyek a családi vállalkozásokra jellemzők, és amelyek társadalmi szempontból is rendkívül fontosak.

Ugyanis nem minden KKV családi vállalkozás, ellenben családi vállalkozásokat, főként Nyugat-Európában, nem kizárólag a KKV-k között találunk, hanem lényegében valamennyi cégméret-kategóriában, bár kétségtelenül többségük KKV. A családi vállalkozásokat nem csupán a méret szempontjából szükséges górcső alá venni, hanem sokkal inkább azok az egyéb tulajdonságok vizsgálandók, amelyek megkülönböztetik őket más vállalkozásoktól, és amelyek nemzetgazdasági és szociológiai szempontból pozitív sajátosságok.

---

⁸ ACT No. XLVIII of 2016

Ilyen támogatandó érték (egyfajta ismérv) lehet például, ha a család jövedelmének számottevő része az adott vállalkozásból származik. Ez ugyanis feltételezi az adófizetést, az átláthatóságot, a tényleges tulajdonos megismerhetőségét, a pénzügyi szabályok betartását, a hosszú távú működésben való érdekeltséget, a megbízható és kiszámítható piaci magatartást, a magasabb erkölcsi színvonalat, az etikusabb vállalkozási magatartásnormákat, amelyek mind-mind támogatandó jellemzői a családi vállalkozásoknak. Kiemelendő továbbá a családi vállalkozás többgenerációs célja, amely a hosszú távú működésben való érdekeltség egyik legfőbb tanújele, és a főként Nyugat-Európában tapasztalható nagyfokú lokalitás, amelynek egyik tipikus megnyilvánulása, hogy a családi vállalkozás sokszor a legnagyobb, nem ritkán az egyetlen munkaadó valamely kistélepülésen, így kulcsszerepet játszik a helyi oktatásban és a közösség életében is.

Kutatásaim során számos (kb. 56) családi vállalkozás definíciót, illetőleg arra tett javaslatot vizsgáltam meg.⁹ E fogalommeghatározások többsége nem jogszabályi szintű, sőt nem is feltétlenül jogász alkotta őket, hiszen az utóbbi időben elsősorban közgazdászok és szociológusok tettek kísérletet a családi vállalkozások objektív ismérveinek megragadására. Külön törvény egyedül Máltán látott napvilágot a családi vállalkozások tárgyában, máshol legfeljebb „szórványjogalkotásra” került sor, ami azt jelenti, hogy egy-egy jogforrásban megjelenik ugyan a fogalom, esetleg annak valamilyen mértékű meghatározása is, de nem ment végbe átfogó és egységes kodifikáció a témát érintően.

A fentebb már említett máltai jogszabály nem csupán definíciót alkot a családi vállalkozásokra, és nem kizárólag azt határozza meg, hogy ki számít, illetve ki nem számít családtagnak, hanem emellett olyan átfogó jogszabályi keretet is biztosít, amely elősegíti a törvény hatálya alá tartozó vállalkozások generációkon átívelő fennmaradását is. A máltai fogalommeghatározásból kiemelendő a lokalitás, vagyis az, hogy kizárólag Máltán alapított vállalkozás lehet a törvény szerint családi vállalkozás.¹⁰ A máltai definíció emellett különbséget tesz vállalkozási formák

---

⁹ Lásd például az alábbiakat:

Anderson és társai (2005) a családi vállalkozások fogalmát szűkülő/táguló tartalmakkal értelmezték. Legtágabb értelmezésük szerint családinak minősül az a vállalkozás, amelyben a család, mint tulajdonos érdekelt, de a családtagok egyáltalán nem vesznek részt a cég irányításában, hanem azt a menedzsmentre bízzák. A definíció esetükben a stratégiai kontroll szintjétől szigorodik, a következő generáció bevonásának szándékán át addig a szintig, amíg a családi vállalkozásokban egyszerre több generáció vesz részt ténylegesen.

A Chua–Sharma–Chrisman (1996) által alkalmazott definíció szerint családi vállalkozás: amelyet egy vagy több kislétszámú család, fenntartható módon, több generáción keresztül irányít, illetve vezet. Fontos kitétel, hogy a családok alakítsák a vállalkozás vízióját és biztosítsák annak megvalósulását.

Tatoglu–Kula–Glaister egy 2008-as török kutatásukban azokat a vállalkozásokat tekintették családi vállalkozásoknak, amelyekben a szavazati jogok többségével egy család tagjai rendelkeztek.

¹⁰ 3. (1) A family business that can qualify for registration under this Act shall mean any business established in Malta whereby:...

között is. A szabályozott piacon jegyzett részvénytársaság esetében ahhoz, hogy családi vállalkozásként legyen regisztrálható, a részvények többségét és az irányítási jogokat legalább két családtagnak kell birtokolnia.¹¹ Nem tőzsdei részvénytársaságra ennél szigorúbb szabályozás vonatkozik. Ezek esetében ugyanis a társaság összes részvényét legalább két családtagnak kell birtokolnia és legalább az egyik családtagnak formálisan is részt kell vennie a társaság irányításában, vezetésében.¹² Ez utóbbi megkötés biztosítja a családi vállalkozás egyik értékét jelentő személyes felelősségvállalást, a nemzetgazdaság számára lényeges hosszú távú elköteleződést és hitelességet.

Közkereseti és betéti társaságoknál szintén legalább két családtagnak kell rendelkezésre bocsátania a vállalkozás tőkeszükségletének teljes egészét azzal, hogy nekik kell a legnagyobb arányban részesülniük a nyereségből, és emellett legalább az egyik családtagnak a döntéshozatali jogok többségével is rendelkeznie kell.¹³

Külön érdekesség a máltai szabályozásban, hogy vagyongazdálkodó társaság is minősülhet családi vállalkozásnak. Vagyongazdálkodó társaság a máltai szabályok értelmében akkor válhat regisztrált családi vállalkozássá, ha az összes részesedést vagy érdekeltséget egy vagyongazdálkodó birtokolja a családtagok, mint kedvezményezetttek érdekében. Azzal, hogy vagyongazdálkodó társaság is megszerezheti a regisztrált családi vállalkozás státuszt, a jogalkotó a támogatók körébe vonta például a vagyongazdálkodó alapítványokat és a családi alapítványokat, valamint a bizalmi vagyongazdálkodás jogintézményét is, felismerve, hogy a családi vagyon egyben tartásának, átörökítésének bevett formáit nem zárhatja ki a családi vállalkozások köréből.¹⁴

Az olasz szabályozással, mely a polgári törvénykönyvben került elhelyezésre, a jogalkotó elsődleges célja azon háztartásbeli nők kiszolgáltatottságának csökkentése volt, akik munkájukkal közvetve, vagy közvetlenül hozzájárulnak egy család, vagy családi vállalkozás

---

¹¹ Listed companies.

(a) in the case of a public limited liability company whose shares are listed on a regulated market or traded on a multilateral trading facility, the majority of the shares including the rights are held, whether directly or indirectly, by at least two owners who are family members within the same family;

¹² Limited liability companies.

(b) in the case of a limited liability company constituted in a manner other than that referred to in paragraph (a): all the shares of the company are held, directly or indirectly, by at least two owners who are family members within the same family; and at least one family member is formally involved in the general governance, its proper administration and management of the company.

¹³ Registered partnerships.

(c) in the case of partnerships en nom collectif and partnerships en commandite:

(i) the full capital contribution to the partnership shall have been made, directly or indirectly, by at least two owners who are family members within the same family having, directly or indirectly, the right to receive the majority of distributable profits; and (ii) at least one of whom holds the majority of the decision making rights:

¹⁴ Trusts. (d) in the case of a family business where all the shares or the interest are being held by a trustee under trust for the benefit of members of a family as beneficiaries, and which has been established by a written instrument and all the beneficiaries are owners and family members within the same family.

sikereihez. Az olasz jogalkotó tehát egy kiszolgáltatott személyi kör szemszögéből közelít a családi vállalkozásokhoz, és nem azt a fő célt tartja szem előtt, hogy önmagában a családi vállalkozás érdemel külön figyelmet és szabályozást. A jogszabály *expressis verbis* kimondja, hogy az a családtag, akinek nincs egyéb jogviszonya, és aki folyamatosan a családban, vagy a családi vállalkozásban munkát végez, jogosult a vállalkozás nyereségéből részesedni.¹⁵ A hetvenes években ugyanis rendkívül elterjedt volt az a szokás, hogy a nők háztartásbeliként, munkaviszony nélkül egész életüket a családi háttér megteremtésének és a gyermeknevelésnek szentelték, nem ritkán úgy, hogy munkájuk semmilyen módon nem konvertálódott át sem a családi vállalkozásban fennálló társasági részesedéssé, sem pedig munkaviszonnyá vagy munkajövedelemmé. Ezek a nők tehát a házasság megszűnése esetén jövedelem nélkül maradtak volna jogszabályi védelem hiányában. A jogalkotó itt a fentebb már említett családtag fogalom irányából közelít, és a családtagnak számító személyek által alkotott vállalkozást tekinti családi vállalkozásnak.

Csehország érdemeit is ki kell emelni a definícióalkotásban, hiszen a Visegrádi Együttműködésben részes államok közül elsőként itt született törvényi szintű fogalom meghatározás a családi vállalkozásokra, mégpedig 2019-ben.

Spanyolországban a gazdasági miniszter, Finnországban pedig a kereskedelmi miniszter rendeletben határozta meg a családi vállalkozás fogalmát, vagyis e két államban a jogforrási hierarchia alacsonyabb szintjén találjuk meg a definíciót.

Meg kell említenünk Ausztriát is, ahol külön törvény nem vonatkozik ugyan a családi vállalkozásokra, de egyes jogszabályok (pl. az 1994-es *Gesamte Rechtsvorschrift für Gewerbeordnung*) keretei között találunk olyan rendelkezéseket, amelyek a családi vállalkozások számára kedvezőek.

Érdekes, hogy Litvániában nem a jogalkotó, hanem a jogalkalmazó, nevezetesen a Legfelsőbb Bíróság foglalkozott a kérdéssel egy konkrét peres eljárás kapcsán. Állásfoglalást adott ki, amelyben kifejtette, hogy a házasság ideje alatt létrehozott vállalkozást még akkor is családi vállalkozásnak kell tekinteni, ha csupán a felek egyike került feltüntetésre társasági részesedéssel rendelkező személyként a cégiratokban, és így a hivatalos nyilvántartásban.

---

¹⁵ 230/bis Ha más jogviszony nem azonosítható [2094,2251], akkor a családtagnak, aki munkáját folyamatosan a családban, vagy a családi vállalkozásban végzi, tartásdíjra jogosult, és részesül a családi vállalkozás nyereségéből, a képződött javakból, valamint a vállalat növekedéséből az elvégzett munka mennyiségével és minőségével arányosan [Costituzione, 36]. A nyereség és növekedés felhasználásáról, valamint a rendkívüli irányításról, a termelési politikáról és a vállalkozás megszüntetéséről a vállalkozásban részt vevő családtagok többségi szavazattal döntenek. A társaságban részesedéssel rendelkező cselekvőképtelen, vagy korlátozottan cselekvőképes családtagokat a szavazás során a gondnokok képviselik [316]. Magyarra fordította: Gianluca Messini, 2020. március 1.

Hazánkban ugyan nem született jogszabályi szintű családi vállalkozás definíció, ugyanakkor előremutató kezdeményezésként értékelem a családi gazdaságokról szóló 2020. évi CXXIII. törvény megalkotását és hatályba lépését, jóllehet ez a jogszabály csupán az agrárium speciális viszonyaira alkotja meg a családi gazdaság fogalmát. A törvény kerüli a család definiálását, és csupán a Ptk. szerinti hozzátartozóra utal, a 2021-es módosítással pedig - mintegy a generációváltást elősegítendő - bevezeti a hozzátartozói láncolat fogalmát.¹⁶

Általánosan elfogadott egységes jogi definíció tehát a mai napig nem létezik sem hazánkban, sem az Unióban, ami főként azért jelent problémát, mert ez lenne az alapja annak, hogy elkülöníthessük a családi cégeket más vállalkozási típusoktól, önállóan megjelenhessenek a különböző statisztikákban, és lehetőség nyíljon a családi vállalkozásokat érintő átfogó adatgyűjtésre. Az egységes uniós definícióval célzott uniós forrásokat lehetne elkülöníteni a családi vállalkozások hosszú távú, generációkon átívelő fennmaradásának elősegítésére és innovatívabbá válásuk támogatására. Fontos azonban, hogy az egységes definíció megalkotása során kellő óvatossággal járjon el az uniós jogalkotó szerv, hiszen a tagállamok gazdasági fejlettsége rendkívül eltérő, ráadásul a tagállamok történelmi és kulturális háttere is igencsak különböző.

A fogalom meghatározás azért is elengedhetetlenül szükséges, mert enélkül a családi vállalkozásokkal kapcsolatos kutatások szubjektívizálódnak, az eredmények nehezen lesznek összehasonlíthatók, hiszen nem tudjuk kiindulásképpen leszögezni, mi is értendő általánosságban családi vállalkozáson, így mindenki a saját felfogása szerinti definíció szemüvegén keresztül tekint majd a vizsgálati tárgyra.

Az egységes fogalom meghatározás során álláspontom szerint kérdésként kell, hogy felmerüljön például, hogy egy startup cég lehet-e egyidejűleg családi vállalkozás, tehát vannak-e az üzleti élet törvényszerűségeiből adódó átfedések az egyébként egzakt definíciók által kijelölt területek között, illetve kellően szabatosnak tekinthető-e a fogalom meghatározás akkor, ha léteznek ilyen metszéspontok. Véleményem szerint önmagában az, hogy egy piaci szereplő többféle jelleget hordoz, még nem teszi hiteltelenné a definíciót, ha az nem önkényes, és megszületésének pillanatától maga is számot vet az esetleges átfedésekkel. Ugyancsak kérdésként merül fel, hogy

¹⁶ Lásd a családi gazdaságokról szóló 2020. évi CXXIII. törvény 6. §-át:

(1) Az őstermelők családi gazdasága olyan önálló jogaanyisággal és a tagok vagyontól elkülönült vagyonnal nem rendelkező, legalább két, egymással hozzátartozói láncolatban álló mezőgazdasági őstermelő tag által létrehozott termelési közösség, amelynek keretein belül a mezőgazdasági őstermelők az őstermelői tevékenységüket saját gazdaságukban közösen, valamennyi tag személyes közreműködésén alapulva, összehangoltan végzik.

(2) Az őstermelők családi gazdaságára és tagjára az e törvényben nem szabályozott kérdésekben a Ptk.-nak a polgári jogi társasági szerződésre vonatkozó rendelkezéseit kell alkalmazni.

(3) Egy mezőgazdasági őstermelő egyidejűleg csak egy őstermelők családi gazdaságának lehet tagja.

melyek az elhatárolásra leginkább alkalmas ismérvek, amelyek megléte esetén minden kétséget kizáróan családi vállalkozásról beszélhetünk, azzal együtt természetesen, hogy emellett, erre mintegy „rárétegződve” egyéb jelleg is kimutatható lehet. Jó iránynak tartom, hogy az eddigi definíciós kísérletek jellemzően a családtagok társasági részesedésének mértékére, az irányítás módjára és a vállalkozással kapcsolatos döntéshozatali mechanizmusra fókuszáltak.

Az egységes uniós definícióalkotás esetleges hátrányai kapcsán érdemes utalni a KKV-k uniós szintű fogalommeghatározásának mellézköngéire azért, hogy a családi vállalkozások kapcsán ne kövessünk el hasonló hibát. Az uniós KKV-definíció ugyanis nem vette figyelembe az egyes tagállamok piacméretében mutatkozó különbségeket, továbbá képlékenysége miatt sokszor bírósági határozat volt szükséges annak megállapításához, hogy egy adott cég a definíció hatálya alá tartozik-e, avagy sem, illetőleg a kritériumok alkalmazási és értelmezési kereteit az Európai Unió Bíróságának kellett kijelölnie.¹⁷

Összességében megállapítottam, hogy a vizsgált fogalommeghatározások többségének homlokterében a családtagok társasági részesedésének mértéke, a döntéshozatalban való családi részvétel és a vezetői jogosítványok családi kézben tartása szerepel a családi vállalkozások legfőbb, objektív ismérveként. Nem feltétlenül szükséges ezeknek a követelményeknek egyidejűleg teljesülniük, de nézetem szerint a háromból legalább két feltételnek fenn kell állnia ahhoz, hogy az adott jogi személy egyértelműen családi vállalkozásnak legyen tekinthető. Számos példa igazolja, hogy családi vállalkozás maradhat az a formáció is, amelynek lényege, hogy a részvények vagy üzletrészek döntő többsége, avagy a meghatározó befolyást biztosító szavazati jog a családtagoknál marad, így a stratégiai döntéshozatal joga továbbra is őket illeti, a vezető azonban már nem feltétlenül a család tagjai közül kerül ki.

III.3. A családi alkotmány

Kutatásaim során megállapítottam, hogy a Nyugat-Európában többszáz éve működő családi vállalkozásoknál alapidokumentum a családi alkotmány, amely jellemzően nem csupán a

---

¹⁷Lásd például a Bíróság (hetedik tanács) 2014. február 27-én kelt ítéletét a HaTeFo GmbH kontra Finanzamt Haldensleben ügyben, valamint a Bundesfinanzhof (Németország) előzetes döntéshozatal iránti kérelme nyomán indult C-110/13. sz. ügyet a mikro-, kis és középvállalkozások fogalommeghatározásával, valamint a munkavállalói létszám és a pénzügyi összegek számításánál figyelembe vett vállalkozási típusokkal (pl. kapcsolt vállalkozások, természetes személyek összehangoltan eljáró csoportja) kapcsolatban.

Lásd továbbá az Európai Unió Bíróságának 2018. március 7-én kelt ítéletét a T-855/16. számú ügyben, továbbá ugyancsak az Európai Unió Bíróságának 2016. szeptember 15-én meghozott ítéletét a T-620/13. számú ügyben.

vállalkozás működtetésével kapcsolatos családi elvárásokat rögzíti, hanem az időről időre aktuálissá váló generációváltást, annak eljárásrendjét is átfogóan szabályozza.

Nem véletlen az elnevezés, hiszen családi vállalkozások esetében a családi alkotmány nagyjából ugyanazt a funkciót tölti be, mint az alkotmány az alkotmányos berendezkedésű államokban.

Levéltári kutatásaim alapján megállapítottam, hogy a családi alkotmányok gyökerei nem is a családi vállalkozásoknál, hanem a történelmi uralkodóházaknál keresendők. A Habsburg-ház családi alkotmánya és a Wittelsbach-státútum például olyan dokumentumok, amelyek egységesen és átfogóan szabályozták a családon belüli vagyoni viszonyokat és az utódlással kapcsolatos kérdéseket, és elnevezésükben is családi alkotmányok voltak.¹⁸ E dokumentumok további különlegessége abban állt, hogy mivel uralkodókhoz kapcsolódtak, ezért közjogi és polgári jogi jegyeket egyaránt hordoztak.

Először is a családi alkotmány fogalm meghatározását vizsgáltam.

A családi alkotmány a nemzetközi szakirodalomban általánosan elfogadott megközelítés szerint a család közös értékrendjét és jövőképét, valamint az elérendő közös célokat és a követendő elveket egységesen rögzítő dokumentum, identitáskeletkeztető alap, egyesítő kötelék. A családi alkotmány egyik legfőbb sajátossága, hogy az egyéni érdekhez képest a családi vállalkozás fennmaradásának és továbbműködésének, a családi vagyon gyarapításának és megóvásának tulajdonít megkérdőjelezhetetlen elsőbbséget, minden egyéb szempontot ennek rendelve alá.

A családi alkotmánynak alapvetően négyféle megjelenési formáját különítettem el kutatásaim során, ezek pedig az alábbiak:

- a) íratlan, szokásjogi alapon nyugvó családi alkotmány;
- b) valamely nagy jelentőségű jogi dokumentum preambulumban rögzített családi alkotmány.
- c) több különböző jogi dokumentumban testet öltő családi alkotmány;
- d) önálló, külön okiratba foglalt, többnyire elveket rögzítő, írott családi alkotmány.

---

¹⁸A szerző által a Wiener Haus-, Hof- und Staatsarchivban 2019 nyarán végzett, az Osztrák-Magyar AKCIÓ Alapítvány (Stiftung Aktion Österreich-Ungarn) által támogatott kutatás során tett megállapítás. Lásd például az alábbi dokumentumokat: Kaiserlich österreichisches Familienstatut, anno 1839 és Bayerisches Königliches Familienstatut, anno 1818/1819.

Az a) pontban említett megoldás lényege, hogy az írott családi alkotmány hiányzik, ugyanakkor él egy szokásjogi alapon képződött, nemzedékeken átívelő hagyomány, amely voltaképpen az írott alkotmányt helyettesíti. Természetesen jogilag ez nem kikényszeríthető, erkölcsi kötőerővel azonban rendelkezhet. Ezt a megoldást nem tartom szerencsésnek, mert az igazán hatékony családi alkotmánynak jogi kötőerővel is rendelkeznie kell.

A b) pont szerinti megoldás ugyancsak számos kockázatot rejt magában. Kutatásaim során megállapítottam, hogy a családi alkotmányok nem ritkán preambulum formájában jelennek meg, illetve jutnak kifejezésre. Ebben az esetben a felek, jellemzően a családi vállalkozás tulajdonosai, valamely társasági jogi dokumentum bevezető rendelkezései körében fektetnek le olyan elveket, amelyek tartalmuk és jellegük alapján családi alkotmánynak tekinthetők. Jogtechnikailag ezt a megoldást sem tartom üdvösnek, mert nézetem szerint a családi alkotmány marginalizálódásához és relativizálódásához vezet. Kérdéses ugyanis, hogy kizárólag az adott dokumentumot kell-e a preambulumban rögzített elvek fényében értelmezni, avagy ez utóbbiak túlmutatnak a konkrét megállapodáson, és minden további társasági jogi dokumentum esetében is zsinórmértékül szolgálnak. Természetesen sok múlik a megfogalmazáson, de általánosságban kijelenthető, hogy ez a megoldás legalábbis jogbizonytalanságot teremt. Elvész ugyanis a családi alkotmánynak az a rendeltetése, hogy generációkon átívelő módon szolgáljon zsinórmértékül, és ad absurdum az is előfordulhat, hogy a preambulomot tartalmazó dokumentumot utóbb a szavazatok egyszerű többségével módosítják, és ez hátrányos kihatással lesz a következő generáció érdekeire.

A c) pontban említett, több különböző jogi dokumentumban testet öltő családi alkotmány ugyancsak elterjedt Nyugat-Európában. A családi alkotmány ilyenkor nem egyetlen okiratban manifesztálódik, hanem egymással szerves egységet alkotó jogi dokumentumok összességéként jelenik meg, és olyan elemekből tevődik össze, mint például társasági vagy szindikátusi szerződések, vagyoni jogi megállapodások, végrendeletek, kötelesrészről lemondó megállapodások stb.

Megállapítottam, hogy a túlzottan töredezett, sokféle dokumentumban testet öltő „családi alkotmánynak” vannak bizonyos mellékzöngéi. Az idő múlásával ugyanis könnyen kerülhetnek különféle dokumentumok egymással ellentmondásba, vagy válhat kérdésessé, hogy melyik bír primátussal, ez pedig a családi vállalkozás szempontjából nemkívánatos jogbizonytalanságot teremthet.

Kutatásaim során megállapítottam, hogy a d) pont szerinti, önálló, külön okiratba foglalt, többnyire elveket rögzítő, írott családi alkotmány a leghatékonyabb. Ezek a konszenzuson nyugvó és generációkon átívelő családi alkotmányok jellemzően egységes okiratként, egyfajta kollektív értékkánonként vannak jelen a család és a családi vállalkozás életében, és mint ilyenek képezik kiindulópontját, közös alapját az egyéb, jogi természetű megállapodásoknak, amelyek voltaképpen a családi alkotmányban lefektetett elvek élethelyzet-specifikus kifejeződésai. A családi alkotmány tehát a család alaptörvénye, Magna Chartája vagy Aranybullája, amely nem csupán jogi előírásokat tartalmaz, hanem erkölcsi, etikai keretfeltételeket és alapértékeket is lefektet a családi vállalkozás és a családtagok viszonylatában. Mindez természetesen nem zárja ki, sőt, szinte meg is követeli, hogy a családi alkotmány köre - annak hatósugarát egyszersmind kiterjesztve - különféle egyéb jogi dokumentumok csoportosuljanak, a vezérelveket azonban szükségképpen maga a családi alapidokumentum foglalja össze egyfajta (értelmezési) keretként. Ez a fajta, klasszikus értelemben vett családi alkotmány tehát értékrendet rögzít, és - nem ritkán szokásjogi alapon - olyan alapvető elvárásokat fogalmaz meg, amelyek a családi vállalkozásban tevékenykedők számára zsinórmértékül szolgálnak. Ide sorolandók természetesen az utódlás kérdései is. Az ezzel kapcsolatos elveket és eljárásrendet ugyancsak célszerű a családi alkotmány keretei közt meghatározni. A család hitvallásának és értékrendszerének rögzítése mellett egyre több családi alkotmányban jelenik meg a társadalmi felelősségvállalás, a szponzorációs, jótékonyági, mecénás tevékenység elveinek megfogalmazása, valamint a családtagoktól különböző élethelyzetekben elvárt viselkedési minták (pl. urizálási tilalom) előírása. Ennek érdekében számos nyugat-európai családi vállalkozás hoz létre alapítványt, amelynek bevételeit maga a vállalkozás biztosítja. A családi alkotmány ilyenkor rögzíti, hogy a családi vállalkozás profitjából - nyereségrészesedés vagy támogatás formájában - mekkora rész illeti meg az alapítványt. Az alapítvány célja jellemzően helyi közügyek támogatása, hátrányos helyzetű gyermekek tehetséggondozásának finanszírozása, oktatási vagy kulturális szerepvállalás, és bevált gyakorlat, hogy az alapítványt a családi vállalkozás visszavonult vezetői irányítják.

Megállapítottam, hogy a szakirodalom nem ritkán ezt a szűkebb értelemben vett, elvi megfogalmazású családi alkotmányt, mint egyfajta absztrakt, mindenek felett álló preambulomot, és az annak szellemében fogant konkrét jogi dokumentumokat (szerződésállományt) együttesen tekinti családi alkotmánynak. Ilyen esetekben a családon belüli „jogforrási hierarchia” csúcsán a szűkebb értelemben vett családi alkotmány helyezkedik el, amely világosan megfogalmazott elveket rögzít. Lefelé haladva ezután szindikátusi és társasági szerződések, alapító okiratok következnek, majd pedig jellemzően eseti ügyletekhez

kapcsolódó dokumentumok zárják a sort. Tipikusan ez utóbbiak közé tartoznak a végrendeletek, lemondó nyilatkozatok, a vételi vagy eladási jogot alapító megállapodások és a házassági vagyoni jogi szerződések, melyek kivétel nélkül a családi vagyon megővését szolgálják. E konstrukció sajátja, hogy az érdemi részhez tartozó jogi dokumentumokat az absztrakt preambulum fényében, az ott írt célkitűzésekkel összhangban kell értelmezni, és ezt generációkon keresztül senki nem kérdőjelezheti meg. Az érdekeltek jellemzően önként tanúsítanak az alkotmány rendelkezéseinek megfelelő magatartást. Ennek legfőbb oka az a közös érdek, hogy a családi vagyont, a céget meg kell őrizni ahhoz, hogy mindenki részesülhessen hasznáiból. A normakövető magatartás fontos előfeltétele továbbá, hogy a konszenzus alapján megalkotott családi alkotmány ne tartalmazzon valamely szereplő számára elfogadhatatlan rendelkezéseket, és az utódok azonosuljanak az elődök által lefektetett szabályokkal, még akkor is, ha ez egyéni érdekek háttérbe szorítását jelenti. Ennél a modellnél az általános megfogalmazásokat tartalmazó, családi és üzleti értékeket, stratégiai célokat rögzítő családi alkotmány önmagában nem feltétlenül rendelkezik jogi kötőerővel, az ennek szellemében fogant egyéb dokumentumok azonban igen. Ennél is biztonságosabb megoldás, ha maga az általános elveket rögzítő és a jogi dokumentumok számára értelmezési keretet szabó családi alkotmány is olyan szindikátusi szerződés, amelyet az alapítón kívül minden egyéb érintett is aláír, és amely kifejezetten rögzíti, hogy mindennemű módosítás kizárólag konszenzussal lehetséges, olyan módosításra pedig egyáltalán nem kerülhet sor, amely a következő generáció számára hátrányos lehet, mert például beszűkíti az autonóm döntéshozatal mozgásterét. Ez a fajta családi alkotmány már bíróság előtt is kikényszeríthető.

Vizsgálódásom során arra is választ kerestem, hogy mire vezethető vissza a nyugat-európai családi vállalkozásoknál kimutatható nagyfokú önkéntes normakövetés még olyan szabályok esetében is, amelyek jogi kötőerővel nem bírnak. A közös érdek felismerése mellett a másik ösztönző az, hogy a vállalkozás elnevezésében gyakran szerepel a család neve, vagyis a cég megítélése nemcsak saját teljesítményétől függ, hanem attól is, hogy a családtagok meg tudják-e óvni a családi név tisztaságát, képesek-e öregbíteni annak társadalmi megbecsültségét. A nyugat-európai családi alkotmányokban gyakran megjelenő urizálási tilalom önkéntes betartása is ezen az elven nyugszik.

Feltártam továbbá, hogy az igazán időtálló családi alkotmányok olyan munka eredményei, amelynek során az alkotó háttérbe tudja szorítani saját rövid távú érdekeit, engedményeket tesz és lemondásra is képes. A nagy múltú nyugat-európai családi vállalkozásoknál jellemző, hogy minden családfő hozzátesz valamit az elődök által írt és tökéletesített családi alkotmányhoz, így egyfajta családon belüli, szerves jogfejlődésnek lehetünk tanúi. Igazán nagy visszhangot

rendszerint az vált ki, amikor egy bátor, új generációs családfő „kivesz” az alkotmányból egy-egy olyan mondatot, amelyet addig mindenki érinthetetlennek hitt, és amelyről senki nem mert (hangosan) kimondani, hogy valójában a fejlődés kerékkötője.

Összességében elmondható, hogy azok a vállalkozások tudnak sikeresen megbirkózni a generációváltással és a konfliktusos élethelyzetekkel, amelyeknél a családi alkotmány valamelyik formája kimutatható és tényleges tekintélyt élvez, hovatovább - akár a szerződéses rendszernek köszönhetően - jogi kötőerővel bír. A kikényszeríthetőség és a kötőerő kérdése azért különösen fontos, mert a családi alkotmányokra jellemzően a velük ellentétes egyéni érdekek megzabolásában hárul döntő szerep, vagyis igazi jelentőségre kiélezett konfliktushelyzetekben tesznek szert.

Álláspontom szerint a cég további működése szempontjából hatékony generációváltás nem más, mint egy megtervezett, céltudatosan végrehajtott és végleges döntés, pontosabban egy ilyen döntésen alapuló, megfelelő jogi dokumentumok alapján következetesen levezényelt folyamat. A sikertelen hazai generációváltások száma csökkenthető lenne, ha a visszavonulást fontolgató vezetők jól bevált nemzetközi példák alapján tehetnének szert a vállalkozás zökkenőmentes áthagyományozását segítő, hasznos ismeretekre. Szomorú esetek világítanak rá, hogy az utódlás korántsem merül ki a vezetői jogosítványok, esetleg a társasági részesedés átruházásában, hanem a generációváltás megtervezése és végrehajtása során számos olyan körülménynek is figyelmet kell szentelni, amelyek szem elől tévesztése később káros, a céget, a családi vagyont megsemmisítő következményekkel járhat.

Végül álljon itt egy konkrét példa, mintegy a fentiek szemléltetésére!

Az egyik ismert, nemzetközi divatipari cég családi alkotmánya követendő példaként szolgálhat akár kisebb vállalkozások számára is. A szóban forgó vállalat írásba foglalt, csaknem évszázados családi alkotmánnyal rendelkezik, melyet minden egyes családtagnak, aki részesedést szerez a vállalkozásban, kifejezetten el kell fogadnia. Ezt a kötelezettséget - a cégben való részesedésszerzés jogi feltételeként - a társaság létesítő okirata is tartalmazza, vagyis az, aki az elfogadó nyilatkozat megtételére nem hajlandó, nem is válhat tagjává a cégnek. A családi alkotmány a generációváltás során követendő, évtizedek alatt kikristályosodott elveket is rögzíti. A cég mindenkor vezetője egy bizonyos életkor (esetünkben az ötvenötödik életév) betöltésekor köteles visszavonulni. Ez nem csupán a vezetői jogosítványok átadásának kötelezettségét jelenti, hanem azt is, hogy társasági részesedésének meghatározott hányadát el kell idegenítenie. Érdekes lenne közelebbről is megvizsgálni, hogy ezt milyen jogtechnikai eszközzel érik el. A legkézenfekvőbb megoldásnak az 55. életév betöltésével megnyíló vételi

jog tűnik, melynek jogosultja az utód lehet. A cél az, hogy az eddigi vezető ne rendelkezzen többségi befolyással a társaság legfőbb szervének határozathozatalára, és csupán olyan mértékű üzletrésze maradjon, amely megfelelő osztalékjövédelmet biztosít számára. Az elidegenítési kötelezettség alá eső üzletrészhányadot a vállalat új vezetője szerzi meg piaci alapon, a cégértékre figyelemmel megállapított ellenérték fejében. Ha az utód pillanatnyi anyagi teljesítőképességét ez meghaladja, akkor a hiányzó pénzeszközt a társaság vagy annak tagjai hitelezik meg számára szigorú visszafizetési kötelezettséggel¹⁹. A visszavonult vezető természetesen továbbra sem távolodik el teljes mértékben a társaságtól. Legfőbb feladata a családi alapítvány irányítása, a helyi ügyek és a jótékonyági tevékenység szervezése lesz a társadalmi felelősségvállalás jegyében. Emellett mindenkor rendelkezésre kell állnia, ha a vállalatot vezető fiatalabb generáció tanácsra szorul. Nem megengedett a kérés nélküli beavatkozás, csupán akkor nyilváníthat véleményt, ha erre kifejezetten felkérlik, és ebben az esetben is kizárólag tanácsot adhat, mely kötelező erővel nem bír. A körvonalakban vázolt rendszer évtizedek óta zökkenőmentesen, generációs konfliktusok nélkül működik, és nem csupán a vállalat irányításában, hanem a munkavállalók körében is érezteti hatását, hiszen nem ritkán apa és fia áll egyidejűleg a cég alkalmazásában, miközben az unoka éppen felkészül a munkába állásra. Mivel a családi alkotmány már ötvenöt éves korban megköveteli a visszavonulást, és mivel a szóban forgó családra genetikailag igen hosszú élettartam és szellemi frissesség jellemző, ezért viszonylag nagylétszámú 'bölcsek tanácsa' segíti folyamatosan a fiatal vezetők munkáját. A családi alkotmánynak ez a rendelkezése nem csupán a generációváltás folyamatát teszi zökkenőmentessé, hanem arra is megtanítja az érintetteket, hogy miként tud több különböző generáció (fiatal, középkorú és nagyon idős) együtt munkálkodni a családi vállalkozás érdekében. Ugyancsak előnye ennek a modellnek, hogy kritikus helyzetekben az éppen regnáló vezető olyan grémiumhoz fordulhat tanácsért, amelyben különböző generációk különböző nézőpontokból fogalmazzák meg véleményüket, hiszen a testületben egyidejűleg vannak jelen ötvenötötől kilencven évesig a családi vállalkozás korábbi vezetői. A döntést végül természetesen a vállalkozás éppen hivatalban lévő vezetője hozza meg, és a szóban forgó vállalkozás családi alkotmánya a bölcsek tanácsa számára - főszabály szerint - vétőjogot nem biztosít, a modell működőképességét azonban mi sem bizonyítja jobban, mint a cég több évszázados fennállása és szinte töretlenül sikeres működése. Természetesen a

---

¹⁹Egyfajta pénzkölcsön szerződés jön tehát létre egyrészt a tagok, vagy a cég, mint hitelező(k), másrészt a hivatalba lépő új vezető, mint adós között azzal, hogy ez utóbbi az üzletrész megszerzéséhez nyújtott kölcsönt kamatokkal növelten köteles visszafizetni a hitelező(k)nek. Az üzletrészt tehát rögtön az adós szerzi meg, de azon - a vonatkozó jogszabályok keretei közt - biztosíték alapítható a hitelező(k) javára.

bölcsek tanácsa nem társasági jogi értelemben vett tanácsadó/döntéselőkészítő/ellenőrző szerv, ugyanis létjogát egyedül a konszenzusból, az évszázados hagyományokból meríti, és a társasági jog egyik intézményével sem azonosítható.²⁰ Következésképpen az a vezetői döntés, amelyhez a családi alkotmány vagy a létesítő okirat a bölcsek tanácsának előzetes jóváhagyását rendeli, e jóváhagyás hiányában is alkalmas lesz joghatás kiváltására, hiszen a korlátozás, nevezetesen a vezetői jognyilatkozat jóváhagyáshoz kötése, harmadik személyek irányában hatálytalan²¹. Más kérdés, hogy az így eljáró vezető - attól függően, hogy milyen szintű jogi dokumentum kötelezi a jóváhagyás beszerzésére - szerződésszegésért felel, vagy pedig a családon belüli felelősségi rend valamely jogkövetkezményét szenved el.

III.4. A szindikátusi szerződés

Családi vállalkozásoknál a működést szabályozó jogi dokumentumok sorában gyakran központi helyet foglal el a szindikátusi szerződés. Ez nem feltétlenül azonos a családi alkotmánnyal, de maga a családi alkotmány is testet ölthet szindikátusi szerződés formájában. Általánosságban a szindikátusi szerződés leginkább olyan omnilaterális megállapodáshoz hasonlítható, amelynek minden érintett köteles alávetni magát.²² Mivel a szindikátusi szerződés a létesítő okirat kiegészítője, ezért alapvető elvárás, hogy a szindikátus a családi vállalkozás minden üzletrész tulajdonosára kiterjedjen. A családi szindikátusi szerződések jellemző szabályozási területe a részesedésszerzés, az üzletrész-átruházás, a cégen belüli döntéshozatal,

²⁰A C&A családi vállalkozás működési modellje a 6. Familienunternehmertag című nemzetközi konferencián (2018. május 4-5., Stift Göttweig, Ausztria) elhangzott vezetői előadás alapján.

²¹A magyar Ptk. 3:31. §-a a képviseleti jog korlátozása körében így rendelkezik: „A jogi személynek a jogi személyek nyilvántartásába bejegyzett képviselője képviseleti jogának korlátozása és nyilatkozatának feltételhez vagy jóváhagyáshoz kötése harmadik személyekkel szemben nem hatályos, kivéve, ha a harmadik személy a korlátozásról vagy a feltétel bekövetkeztének vagy a jóváhagyásnak a szükségességéről és annak hiányáról tudott vagy tudnia kellett volna.”. Hasonló szabályok érvényesülnek a példa szerinti társaságra vonatkozó német jogban is. A korlátolt felelősségű társaságokra vonatkozó német jogszabály (GmbHG) 37. § (2) bekezdése szerint „gegen dritte Personen hat eine Beschränkung der Befugnis der Geschäftsführer, die Gesellschaft zu vertreten, keine rechtliche Wirkung. Dies gilt insbesondere für den Fall, daß die Vertretung sich nur auf gewisse Geschäfte oder Arten von Geschäften erstrecken oder nur unter gewissen Umständen oder für eine gewisse Zeit oder an einzelnen Orten stattfinden soll, oder daß die Zustimmung der Gesellschafter oder eines Organs der Gesellschaft für einzelne Geschäfte erfordert ist.”. Az idézett jogszabály magyar nyelvű fordításban: A vezető tisztségviselő képviseleti jogának korlátozása harmadik személyekkel szemben hatálytalan. Ez különösen olyan esetekre vonatkozik, amikor a képviseleti jog csak bizonyos ügyekre, ügytípusokra terjed ki, vagy csupán meghatározott körülmények között, avagy időben vagy térben korlátozottan gyakorolható, illetőleg amikor egyes jognyilatkozatokhoz a tagok vagy valamely társasági szerv hozzájárulása szükséges. (Fordította: ARATÓ Balázs)

²²KALSS, Susanne [Univ. Prof., LL. M (Florenz)] – PROBST, Stephan (Univ.-Lektor, dr.): *Familienunternehmen, Gesellschafts- und Zivilrechtliche Fragen*; Wien (Österreich), Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 2013, 81.

a legfőbb szerv előtti beszámolási és számadási kötelezettség, a vezető tisztségviselő visszahívásának korlátozása, a nyereségrészesedés és osztalékfizetés, a generációváltás, továbbá a segítségre szoruló családtagok támogatásának mértéke és módja. Ezek azok a kérdések, amelyek biztos alapon nyugvó rendezése elengedhetetlen a családi vállalkozás működése és fennmaradása, valamint a családi összetartás erősítése szempontjából, természetesen továbbra is a családi cég érdekeinek elsődlegessége mellett.

Ez utóbbit jellemzően rögzítik is a családi vállalkozásokhoz kapcsolódó - sokszor a családi alkotmány szerepét is betöltő vagy annak gerincét jelentő - háttérmegállapodások. A szindikátusi szerződés szabályozta döntéshozatal legfőbb előnye, hogy alkalmas a különböző családi érdekek kiegyensúlyozására és az egyéni érdekek háttérbe szorítására, amelyek - egyenként felszínre törve és érvényre jutva - a családi vállalkozás hatékony működését, végső soron pedig fennmaradását veszélyeztetnék. A szindikátusi szerződések további előnye, hogy azok - szemben az egyéb társasági jogi dokumentumokkal - mindennemű formakényszertől mentesek, vagyis azon túl, hogy írásba kell foglalni őket, a jogalkotó és a jogalkalmazók egyéb formai követelményeket nem támasztanak velük szemben.

Mindezek alapján ehelyütt is megállapítható, hogy a konszenzuson nyugvó (minden érintett által aláírt) családi alkotmányok jogi természetüket tekintve valójában maguk is szindikátusi szerződések, még akkor is, ha nem tételes jogi rendelkezéseket tartalmaznak, hanem olyan általános elveket rögzítenek, amelyek a családi vállalkozás működtetése során szolgálnak kötelezően alkalmazandó zsinórmértékül. Azt pedig, hogy egy családi vállalkozás tagjai, alapítói a létesítő okirat mellett szindikátusi szerződést is alkossanak, főként a mögöttes megállapodásban szabályozandó kérdések titokban maradásához fűződő érdek indokolja. A szindikátusi szerződés tehát a családi vállalkozások speciális nézőpontjából nem más, mint a családi alkotmány egyik lehetséges jogi formája, de emellett bevált gyakorlat az is, hogy a külön dokumentumba foglalt családi alkotmány elveit a családi vállalkozás létesítő okirata, valamint az ahhoz kapcsolódó szindikátusi szerződés ülteti át a gyakorlatba. Természetesen ügyelni kell rá, hogy a szindikátusi szerződés ne legyen ellentétes a társasági jogi dokumentumokkal, mert ilyen esetben a hazai és a nyugat-európai bírói gyakorlat egyaránt a szindikátusi szerződés társasági jogi dokumentumba ütköző pontját nyilvánítja érvénytelennek.

A szakirodalomban egyelőre keveset vizsgált, ám valós probléma, hogy a szindikátusi szerződést a felek a szerződések megszüntetésére vonatkozó általános szabályok szerint elvileg felmondhatják, hacsak ezt a jogukat maga a szindikátusi szerződés nem korlátozza. A családi vállalkozások jellemzően határozatlan időre jönnek létre, így a hozzájuk kapcsolódó szindikátusi szerződések – erre vonatkozó külön szabályozás hiányában – elvileg

felmondhatók, e jog gyakorlása azonban súlyosan veszélyezteti a család és a cég érdekeit. Ebből következően feltétlenül szükséges rendelkezni arról, hogy miként viszonyul egymáshoz a szindikátusi szerződés esetleges felmondása és a családi vállalkozásban meglévő üzletrész sorsa. Határozatlan időre szóló szindikátusi szerződés esetében a felmondás jogának kizárása aggályos lehet, így biztos megoldásnak az tekinthető, ha a cég létesítő okirata és a szindikátusi szerződés egyaránt rendelkezik arról, hogy a társaságban kizárólag olyan személyek rendelkezhetnek részesedéssel, akik egyidejűleg a szindikátusnak is tagjai. Ha tehát valaki a szindikátusi szerződést felmondja, akkor köteles társaságbeli üzletrésztől is megválni. Erre sokféle jogtechnikai megoldás kínálkozik, de a leggyakoribb a társaság többi tagját vagy a társaságot megillető vételi jog, amely akkor nyílik meg, ha az egyik tag a szindikátusi szerződést felmondja.

IV. A családi vállalkozások jellegmegóvásának garanciái; bevált gyakorlatok Nyugat-Európában, különös tekintettel Ausztriára

Kutatásaim során megállapítottam, hogy a családi vállalkozások egyik legfőbb sajátossága abban áll, hogy igyekeznek megóvni ezt a jellegüket, és ennek érdekében különféle védelmi mechanizmusokat léptetnek életbe. Ezzel összefüggésben az alábbi elsődleges célokat tártam fel: magának a családi vállalkozásnak, mint üzemelő egységnek a fenntartása, a cég jövedelmezőségének folyamatos növelése, végső soron pedig a családról való gondoskodás. Emellett, különösen Nyugat-Európában, előfordul, hogy a családi vállalkozás működtetése és fenntartása meghatározott vagyontárgyak megóvásának, kezelésének szolgálatában áll.

A családi jelleg megőrzése körében különféle védelmi mechanizmusok léteznek tehát, melyek akár kombinálhatók is egymással. Vizsgálatom során arra kerestem a választ, hogy szükséges-e ezeket a stratégiákat írásban is lefektetni, és ha igen, akkor hol, melyik dokumentumban. Összességében elmondható, hogy a releváns rendelkezéseket vagy a létesítő okiratnak, vagy a szindikátusi szerződésnek kell tartalmaznia, de a kötőerő érdekében mindenképpen olyan dokumentumba célszerű foglalni őket, amelyeket minden érintett aláír (omnilaterális megállapodások). Mindemellett a harmadik személyekre kihatással bíró rendelkezéseket a relatív hatálytalanság elkerülése céljából és az ehhez feltétlenül szükséges mértékben megismerhetővé is kell tenni. A társasági jogi dokumentumok valamelyikében, vagy magában a családi alkotmányban rögzíteni szükséges, hogy alapvető érdek fűződik a családi vállalkozásbeli részesedések családi kézben tartásához, és ezt minden egyes üzletrésztulajdonosnak mindenkor szem előtt kell tartania, ennek valamennyi egyéb érdeket alá kell rendelnie. Megállapítottam, hogy a szabályozás akkor megfelelő, ha azonos módon

vonatkozik valamennyi tulajdonosra, vagyis semmiféle hátrányos megkülönböztetés nem érvényesül, pontosabban legfeljebb a tulajdonosok közössége szenved el valamiféle diszkriminációt a család és a vállalkozás hosszútávú érdekeinek védelme jegyében. Ha a leendő tag nem hajlandó alávetni magát ezeknek a szigorú szabályoknak, akkor egyáltalán nem válhat a társaság tagjává, ilyen esetre viszont egzakt elszámolási módokat szükséges kidolgozni.

A tagi jogállás megszerzéséhez tehát nem elegendő az érvényes családjogi vagy polgári jogi jogcím, hanem egy többletfeltételnek is teljesülnie kell: az érintett köteles alávetni magát az üzletrészek családi kézben maradása mellett síkra szálló társasági jogi dokumentum rendelkezéseinek.

Részletesen vizsgáltam, hogy a nagy hagyománnyal rendelkező nyugat-európai családi vállalkozások konkrétan milyen jogtechnikai megoldásokat alkalmaznak a fenti célok elérése érdekében. Megállapítottam, hogy a leghatékonyabb kétségekívül az, amikor ösztönzők és korlátozások egyaránt érvényesülnek. Az előbbiekre tartozik a rendszeres és bőkezű osztalékfizetés, vagy annak lehetővé tétele, hogy az üzletrésztulajdonosok piaci feltételek mellett, versenyképes jövedelem ellenében végezzenek munkát a cégnél, de csak addig, amíg tagsági jogviszonyuk is fennáll.

A korlátozások közül a különféle tilalmak, az üzletrészátruházás jóváhagyáshoz kötése, a vételi és elővásárlási jogok, valamint az ezekhez hasonló természetű jogok és kötelezettségek érdemelnek említést. A legrészletesebb vizsgálatot ezekkel kapcsolatban Ausztriában végeztem, így az alábbiakban az osztrák gyakorlatot tekintem át a családi vállalkozások jellegmegóvása körében alkalmazott konkrét jogintézmények mentén.

Kiindulásképpen rögzítendő, hogy Ausztriában is azok a családi vállalkozások képesek generációkon átívelő módon működni, amelyeknél a részesedések elidegenítésére és örökölhetőségére vonatkozó szabályok koherens rendszert alkotnak.

Megállapítottam, hogy Nyugat-Európában sem törvények jogosítják fel a jellegük megóvásában érdekelt családi vállalkozásokat bizonyos jogintézmények alkalmazására, hanem sokkal inkább a bírói gyakorlat veszi figyelembe következetesen a családi vállalkozások speciális szempontjait konkrét jogviták esetén, így évtizedek alatt ki tudtak alakulni olyan bevált gyakorlatok, amelyekre lehet alapozni, és amelyek az ítélezés próbáját is kiállják.

IV.1. Elidegenítési (és terhelési) tilalom, illetőleg korlátozás

Megállapítottam, hogy önmagában az általános érvényű elidegenítési tilalom Ausztriában sem megfelelő megoldás. Természetesen lehet értelme az üzletrésszel való rendelkezés jogát

átmenetileg kizárni vagy korlátozni, hiszen elképzelhető, hogy a vállalkozás bizonyos létszakaszaiban alapvető érdek fűződik a stabilitáshoz vagy a döntéshozatal folytonosságához. Az osztrák jogban például ilyen indokok alapján akár 3-5 évre is kizárható a társasági részesedések kívülálló személy részére történő értékesítése. Mindazonáltal az ilyen jellegű korlátozások viszonylag gyakran kerülnek konkrét jogviták kapcsán a bíróságok látókörébe, így az ítélkezési gyakorlatnak Ausztriában is ki kellett alakítania egy olyan mércét, amelynek segítségével elbírálnak, hogy adott egy korlátozás arányos-e, avagy sem. Eszerint megengedhető a korlátozás, ha nem indokolatlanul egyoldalú, vagyis ha az összes tulajdonosra azonos módon vonatkozik, ugyanakkor ebben az esetben is elvárják a bíróságok, hogy az elidegenítési tilalmat megállapító szindikátusi szerződés felmondható legyen, ami gazdasági értelemben mégiscsak az üzletrész értékesítésével esik egy tekintet alá, hiszen a szindikátusból való kilépés esetén megnyílik a családhoz tartozó többi részesedéstulajdonos vételi joga. További érdekesség, hogy az osztrák bíróságok nem fogadják el az elidegenítési tilalmat akkor, ha az nincs megfelelő jogi keretbe ágyazva, hanem csupán egyfajta „öncélú” beszorítása a tulajdonosoknak.²³ Az osztrák bírói zsinórmérték szerint akkor elfogadható a társasági részesedést terhelő elidegenítési tilalom, ha nem általánosságban zárja ki a harmadik személyre történő átruházást, hanem azt meghatározott arányú jóváhagyáshoz köti, továbbá eladási szándék esetén megnyílik a többiek vételi, megváltási, elővásárlási joga. Tehát a bírói gyakorlat Ausztriában is inkább a részesedés elidegenítésének korlátozását (Übertragungsbeschränkung), és nem az általános tilalmat szentesíti. Az osztrák jogban ezek abszolút hatályú terhek, hiszen céljuk éppen a családtól idegen, külső elemek cégbe való beszüremkedésének megakadályozása.²⁴ Családi tulajdonban álló osztrák részvénytársaságok esetében például bevett gyakorlat, hogy a létesítő okiratban a részvények kívülálló személyre történő átruházását a tagok és a társaság beleegyezéséhez, tehát kétszeres jóváhagyáshoz (doppelte Zustimmung) kötik. Ennek logikája az, hogy a társaság, mint önálló entitás még megváltozott tagi struktúra esetén is képes legyen megóvni önmagát a családhoz nem tartozó részvényesek megjelenésétől. Eltérő szabályok vonatkoznak a kft. osztrák megfelelőjére, a GmbH-ra. A törvény szerint ennél a cégformánál az üzletrészek szabadon átruházhatók, de van lehetőség arra is, hogy a tagok a kívülálló személy részére történő értékesítést többségi hozzájáruláshoz kössék. Ezt azonban magában a létesítő okiratban kell szabályozni, és nem valamilyen kapcsolódó dokumentumban, tehát például a szindikátusi szerződésben. Ha mégis ez utóbbiba kerülnek bele a részesedés

---

²³ Ezzel kapcsolatban lásd részletesen: Binz/Mayer: Neue Zeitschrift für Gesellschaftsrecht; 2012; 201. és 202. oldal.

²⁴ Ezzel kapcsolatban lásd részletesen: Cornelia Topf: Das Vorkaufsrecht an GmbH-Anteilen; Nomos; 2005.

átruházását többségi hozzájáruláshoz kötő passzusok, akkor kérdésessé válik az ilyen rendelkezés hatályossága a szindikátusban nem részes személyek irányában. A gyakorlatban előfordulnak olyan megoldások is, hogy létesítő okirat az üzletrészátruházáshoz szükséges hozzájárulás megadására az ügyvezetést, a felügyelőbizottságot vagy a tagokat jogosítja fel.

A hozzájárulás megtagadásának csak fontos okból van helye. Azt, hogy mi számít fontos oknak, esetileg szükséges mérlegelni, így erre nézve általános iránymutatás nem adható. Az osztrák ítélkezési gyakorlat a hozzájárulás megtagadásának jogszerű indokaként fogadja el az üzletrészek családi kézben tartását, feltéve, hogy ezt a követelményt a létesítő okirat egyértelműen tartalmazza, ugyanakkor hangsúlyozandó, hogy nem maradhatnak figyelmen kívül a hitelezői érdekek sem. A hozzájárulás főszabály szerint bírói ítélettel sem pótolható, bár vannak olyan esetek az osztrák jogban, amikor végső soron bíróság dönt az üzletrészátruházás megengedhetőségéről. Jó példa erre a GmbH-törvény 77. §-a, amely így szól: „ha a létesítő okirat a társasági részesedés átruházásához a társaság hozzájárulását követeli meg, akkor a hozzájárulás megtagadása esetén az érintett tag, feltéve, hogy törzsbetétét teljes egészében a társaság rendelkezésre bocsátotta, a társaság székhelye szerint illetékes cégbíróságtól kérheti az üzletrészátruházás engedélyezését, ha a jóváhagyás megtagadásának nem volt alapos indoka, és ha az átruházás nem veszélyezteti a társaság, a többi tag és a hitelezők érdekeit. A döntés előtt az ügyvezetőt meg kell hallgatni. Az üzletrészátruházás a bíróság jóváhagyó határozata ellenére sem hatályosul, ha a bírósági döntés jogerőre emelkedésétől számított egy hónapon belül a társaság hivatalos levélben közli az érintett taggal, hogy az üzletrész azonos feltételekkel történő átruházását a társaság által kijelölt harmadik személy részére engedélyezi.”²⁵ Hasonló szabályozást tartalmaz az osztrák részvénytársasági törvény is.²⁶

További érdekesség, hogy az osztrák jogban az üzletrész egyértelműen ingóságnak minősül, míg nálunk ez a megítélés (egyelőre) nem teljesen magától értetődő, hanem a bíróságok sokkal inkább valamiféle eszmei dolognak tekintik a társasági részesedést. Ez a különbség a két jogrend között a dolog fogalmához való eltérő viszonyulásból fakad.

A családi vállalkozások jellegmegóvásának jogintézményei nem ritkán összeütközésbe kerülnek a hitelezővédelmi szempontokkal. Az osztrák bírói gyakorlat ebben a körben annak tulajdonít jelentőséget, hogy például az üzletrészátruházást korlátozó szabályok megalkotásakor voltak-e már olyan hitelezői a társaságnak, akiknek érdekeit a szóban forgó kikötések sérthetik. Ha lejárt tartozások ebben az időben még nem voltak, és a céget fizetéseképtelenség sem fenyegette, akkor a felek szándéka nyilvánvalóan nem a hitelezők

²⁵ Az osztrák GmbH-Gesetz 77. §-át dr. Arató Balázs fordította magyarra.

²⁶ Lásd ezzel kapcsolatban az osztrák részvénytársasági törvény, az AktG 62. § (3) bekezdését.

megkárosítására irányult, hanem valóban a családi vállalkozás üzletrészeinek megóvását tartották szem előtt.

A védelmi mechanizmusok körében célszerű kitérni továbbá az üzletrészt érintő terhelési korlátozásokra, amelyek természetesen az osztrák jogban is jelen vannak. Ennek háttérében az a megfontolás húzódik meg, hogy a társasági részesedés elzálogosítása vagy más jellegű megterhelése se vezethessen a tulajdonos személyében bekövetkező, a családi vállalkozás érdekeivel össze nem egyeztethető változáshoz. A legtöbb nagy nyugat-európai családi vállalkozás létesítő okirata megtiltja a részesedés olyan jellegű megterhelését, amely végső soron annak elárverezéséhez vezethet.

Az is tipikusnak mondható szabályozás, hogy a megterheléshez a legfőbb szerv hozzájárulása szükséges. Természetesen a részesedés megterhelésének tilalmával összefüggésben is felmerül a harmadik személyekkel szembeni hatályosság kérdése. A következetes ítélkezési gyakorlat szerint harmadik személyekkel szemben kizárólag akkor lehet a terhelési tilalomra hivatkozni, ha az a létesítő okiratból kitűnik.

Megvizsgáltam, hogy milyen társasági jogi dokumentumnak kell az elidegenítési és terhelési tilalmat vagy korlátozást tartalmaznia ahhoz, hogy az harmadik személyekkel szemben is hatályos legyen. Az osztrák bírói gyakorlatban uralkodó nézet szerint az olyan szindikátusi szerződések, amelyek nem szerepelnek a cégbíróságra benyújtott dokumentumok között, így cégbírói kontroll alá nem tartoznak, a publicitás hiánya miatt harmadik személyek irányában hatálytalanok, és csak a szindikátusban részes személyeket kötik, tehát főszabály szerint még magát a társaságot sem.²⁷ Természetesen nincs jogi akadálya annak, hogy maga a társaság is alanya legyen a szindikátusi szerződésnek (vagy bizonyos részeinek), és ebben az esetben az a céget is köti. A legfőbb osztrák bírói fórum egyértelmű állásfoglalása szerint a nem nyilvános szindikátusi szerződésnek csupán az a rendelkezése lehet harmadik személyekkel szemben hatályos, amelyik a harmadik személyek számára kedvező joghatást vált ki, vagyis tőlük nem jogot von el, hanem számukra jogosultságot biztosít.²⁸ Összefoglalóan tehát megállapítható, hogy egyedül a kellő publicitással rendelkező dokumentumokban elhelyezett elidegenítési és terhelési tilalom lehet hatályos harmadik személyekkel szemben.

---

²⁷ Lásd ezzel kapcsolatban az osztrák legfelsőbb bíróság (OGH) 7 Ob 2350/96 f számú határozatát.

²⁸ Lásd ezzel kapcsolatban az osztrák legfelsőbb bíróság (OGH) 3 Ob 72/09 y számú határozatát és a benne foglalt jogi iránymutatást.

IV.2. Az adásvétel különös nemei (megváltási jog, felajánlási kötelezettség), egyéb jogtechnikai megoldások

Kutatásaim során megállapítottam, hogy Nyugat-Európában a szindikátusi szerződés vagy a családi alkotmány igen gyakran nem csupán a fentiekhez hasonló korlátozó rendelkezéseket tartalmaz, hanem a tagok számára megváltási (magához vonási) jogot (Aufgriffsrecht) is biztosít a cégből kilépni szándékozó tulajdonos társasági részesedésére. Ennek ellenpárja az osztrák jogban az ún. Andienungspflicht (felkínálási vagy felajánlási kötelezettség), amely azt jelenti, hogy bizonyos feltételek bekövetkezése - például kilépési és értékesítési szándék - esetén az üzletrésztulajdonos először is köteles megvételre felajánlani részesedését a többi tagnak, vagy egy meghatározott kedvezményezett körnek. Megállapítottam továbbá, hogy a megváltási (magához vonási jog) és a felkínálási kötelezettség kiválóan kiegészítik egymást, és hatékony eszközei a családi vállalkozás jellegmegóvásának. Az ilyen kikötéseknek ahhoz, hogy ne legyenek jó erkölcsbe ütközőek (Sittenwidrigkeit), valamennyi tagra azonos módon kell vonatkozniuk, a tagok egyikét vagy a tagok egyetlen csoportját sem érheti semmilyen diszkrimináció. Az osztrák bírói gyakorlat megköveteli a felajánlási kötelezettség harmadik személyekkel szembeni hatályát, amely kizárólag úgy biztosítható, ha a kötelezettséget a nyilvánosan hozzáférhető létesítő okirat tartalmazza. Ebben az esetben a felajánlási kötelezettség megszegésével kötött ügylet nem jön létre joghatályosan.²⁹ A társaságban részesedést vásárolni kívánó személyektől ugyanis elvárható (Sorgfaltspflicht), hogy a publikus iratok tartalmát illetően tájékozódjanak, így nem hivatkozhatnak jóhiszemű szerzésre a felajánlási kötelezettség jogosultjaival szemben.

Különösen a megváltási jog kapcsán érdemel említést az árszabás kérdésköre. Vizsgálódásaim során megállapítottam, hogy viszonylag gyakoriak az ún. ármeghatározó klauzulák. A vállalkozási családi kézben maradásához fűződő érdek elsődlegessége miatt számos nyugat-európai családi alkotmány rendelkezik úgy, hogy kilépési szándék esetén a tag köteles igen alacsony áron, sokszor a piaci érték töredékéért átruházni üzletrésztét egy másik tagra. Ez a társasági részesedés ún. családi áron történő értékesítését jelenti. Az árképzés során nem releváns a családi vállalkozás piaci értéke, ez csupán akkor tesz szert jelentőségre, ha valamennyi tag a vállalkozás feladásában és az összes üzletrész értékesítésében válik érdekeltté. Arra az eredményre jutottam, hogy az ilyen családi árat meghatározó klauzula leginkább akkor tölti be rendeltetését, ha a létesítő okiratban szerepel, hiszen ebben esetben az újonnan belépő

---

²⁹ Lásd ezzel kapcsolatban az osztrák legfelsőbb bíróság (OGH) 6 Ob 241/98 d.

tagokra nézve is kötelező lesz, mivel a részesedés megszerzésének feltétele, hogy a taggá váló személy kötelezőnek ismerje el magára nézve a létesítő okirat rendelkezéseit.

A gyakorlatban arra az esetre, ha a többségi tulajdonos kíváná üzletrészt harmadik személyre átruházni, bevált jogintézmény a kisebbségi tulajdonosokat megillető együttértékesítési (tag-along) jog, amelyet ugyancsak legálisan köthet ki a létesítő okirat. A jogintézmény lényege, hogy amennyiben az egyik tag harmadik személy részére értékesíti üzletrészt, úgy ezt a többiek is megtehetik, mégpedig azonos feltételek mellett. Megállapítottam, hogy az együttértékesítési jog leginkább megváltási és elővásárlási jogokkal kombinálva tölti be rendeltetését a családi vállalkozás jellegmegóvása körében. Ilyen körülményű szabályozás esetén ugyanis az együttértékesítési jog az az utolsó akadály, amely még képes elejét venni a kívülálló személy részére történő értékesítésnek. A jogintézmény a családi cég egybentartásának azért is hatékony eszköze, mert megakadályozza, hogy az tulajdonosok a többiektől függetlenül rendelkezzenek saját részesedésükkel. Az üzletrészt értékesíteni kívánó tag részéről a többiek együttértékesítési jogának figyelmen kívül hagyása - az ún. Treuepflicht megsértése miatt - kártérítési felelősséget alapoz meg az osztrák bírói gyakorlat szerint.³⁰

Az együttértékesítési jogtól el kell határolni az együttértékesítési kötelezettséget (drag along klauzula). Ez utóbbi lényege, hogy amennyiben az egyik üzletrésztulajdonos harmadik személlyel állapodik meg üzletrésze értékesítéséről, úgy a többi tag is köteles saját részesedését ugyanezen feltételek mellett a vevőre ruházni. Mivel ez tulajdonképpen a tagsági jogviszony felmondásával esik egy tekintet alá, ezért az osztrák bírói gyakorlat az ilyen kikötés érvényessége körében mindig nyomós ok fennálltát követeli meg.³¹

A családi vállalkozások jellegmegóvásának eszközeként említést érdemel még az üzletrészek elaprózódása elleni védekezés (Zwerganteilsklauseln, Teilungsverbote) is. A részesedések szétforgácsolódását kizáró rendelkezések igen elterjedtek a nyugat-európai családi vállalkozások körében, mert egyértelműen azt a célt szolgálják, hogy a tulajdonosi kör átlátható maradjon, ez pedig alapvető érdeke minden családi irányítás alatt álló cégnek.

A családi alkotmányok többnyire abból kiindulva határozzák meg az üzletrész még éppen elfogadható legkisebb mértékét, hogy a cégnél hány üzletrésztulajdonos jelenléte kívánatos. Amennyiben végrendelkezés vagy egyéb ügylet folytán a legkisebb kötelező mértéknél csekélyebb üzletrészek keletkeznének, úgy ezek tulajdonosai kilépő vagy kilépni szándékozó

³⁰ Lásd ezzel kapcsolatban: Marcus Lutter: Treuepflichten und ihre Anwendungsprobleme (in: Zeitschrift für das gesamte Handels- und Wirtschaftsrecht [ZHR]; 1998; 164. és 175. oldal).

³¹ Lásd ezzel kapcsolatban: Frauke Wedemann: Gesellschafterkonflikte in geschlossenen Kapitalgesellschaften; Beiträge zum ausländischen und internationalen Privatrecht, Mohr Siebeck, 2013, ISBN 978-3-16-152540-7, 455. oldal.

tagoknak minősülnek, és a családi alkotmányban vagy szindikátusi szerződésben rögzített jogtechnikai megoldások segítségével kell velük elszámolni. Természetesen itt is a megváltási (magához vonási) jog és/vagy a felajánlási kötelezettség jöhet számításba.

Megállapítottam, hogy a jogszabályon alapuló vagy szerződéssel létesített elővásárlási jog (Vorkaufsrecht vagy Vorerwerbsrecht) az osztrák jogban is csak kevésbé alkalmas a családi vállalkozások számára fontos célok elérésére. Ha ugyanis kívülálló személy vételi ajánlatot tesz valamelyik tag üzletrészére, akkor az elővásárlásra jogosult ezt az ajánlatot teheti magáévá, vagyis adott esetben piaci áron lesz kénytelen megvásárolni azt az üzletrészt, amelyhez - a családi alkotmány ilyen rendelkezése esetén - megváltási (magához vonási) jogát gyakorolva akár családon belüli áron is hozzájuthatna.

IV.3. A családi vállalkozások jellegmegővésének eszközei a hazai szabályozás tükrében

Az osztrák jog tehát a fentiekben ismertetett módon szabályozza ezeket a családi vállalkozások szempontjából rendkívül fontos kérdéseket. Érdemes most mindezt a hatályos magyar joggal való kompatibilitás szempontjából is görcső alá venni. Tartalmazhat-e valamely gazdasági társaság létesítő okirata vagy a hozzá kapcsolódó szindikátusi szerződés olyan rendelkezést, amely harmadik személyekkel szemben is hatályosan többletkövetelményt támaszt a társasági részesedés megszerzése vonatkozásában? Milyen jogtechnikai eszközök léteznek hatályos jogunkban, amelyek hasonló joghatás kiváltására vagy ugyanezen cél elérésére alkalmasak? Jogi természetét tekintve az ilyen rendelkezés valójában elidegenítési és terhelési tilalom, de legalábbis korlátozás.³²

Érdemes először is az elidegenítési és terhelési tilalom harmadik személyekkel szembeni hatályosságának kérdését megvizsgálni.

„A Ptk. a korábbi szabályozással egyezően, a forgalomvédelmi igényekhez igazodva relativizálja az elidegenítési és terhelési tilalom dologi hatályát, amikor úgy rendelkezik, hogy a jóhiszeműen és ellenérték fejében szerző személyek jogszerzését a szerződéses elidegenítési és terhelési tilalom nem gátolja. A rendelkezés joga nemcsak az elidegenítés, illetve a terhelés

³² Lásd ezzel kapcsolatban a Ptk. 5:32. §-át, amely szerint az elidegenítési és terhelési tilomba ütköző rendelkezéshez a jogosult hozzájárulása szükséges. Az elidegenítési és terhelési tilalommal ellentétes rendelkezés hatálytalan azzal szemben, akinek jogát a tilalom biztosítja. Az elidegenítési és terhelési tilalommal ellentétes rendelkezés a tilalommal biztosított jog jogosultjának a rendelkezés jogosultjához intézett hozzájáruló nyilatkozatával hatályossá válik. Az ellenérték fejében jogot szerző jóhiszemű személyek jogszerzését az elidegenítési és terhelési tilalom nem korlátozza. Az elidegenítési és terhelési tilalomra vonatkozó rendelkezéseket megfelelően alkalmazni kell, ha a dologon csak elidegenítési tilalom áll fenn, vagy ha a rendelkezés jogát a tilalom más módon korlátozza.

jogának kizárásával, hanem bármely más módon is korlátozható. A fél kötelezettséget vállalhat arra, hogy a dolgot csak meghatározott jogcím(ek)en ruházhatja át, így például kizárhatják a felek az adásvételen kívüli egyéb jogcímenen való átruházást is. Ez elővásárlási jog biztosítására lehet jó megoldás, mert a tulajdonos nem tudja olyan jogcímen (ajándékozás, csere, tartási szerződés) átruházni a dolgot, amelynek esetében az elővásárlási jog nem gyakorolható. A rendelkezési jog körébe használati kötelek alapítása is beletartozik, így a rendelkezési jog korlátozása elvileg ezekre is kiterjedhet, de csak akkor, ha ez a tulajdonjog tárgyára vonatkozó jog biztosítása érdekében történik. Az elidegenítési és terhelési tilalom nem öncélú korlát, hanem meghatározott jog érvényesíthetőségének biztosítása érdekében köthető ki."³³

Mindezek alapján tehát eldöntendő kérdés, hogy vajon a családi vállalkozás üzletrészeire lehet-e elidegenítési tilalmat alapítani, és alkalmas-e joghatás kiváltására az az ügylet, amelyet a felek a létesítő okiratban szereplő elidegenítési tilalom ellenében kötnek meg. A Ptk. egyértelmű rendelkezése szerint elidegenítési tilalmat tulajdonjog tárgyára vonatkozó jog biztosítása érdekében lehet alapítani. Álláspontom szerint a hatályos szabályozás tükrében a családi vállalkozás jellegmegóvásához fűződő érdek tulajdonjog tárgyára vonatkozó jogként nem értékelhető, így önmagában ennek biztosítására üzletrészen elidegenítési tilalom nem alapítható. Más a helyzet akkor, ha a családi vállalkozás egybentartása érdekében az üzletrészeken meghatározott rend szerint vételi, elővásárlási vagy eladási jogok létesülnek, és az elidegenítési tilalom ezeket biztosítja. A harmadik személyekkel szembeni hatályosság érdekében az ilyen elidegenítési tilalmat fel kell venni a társaság létesítő okiratába, mert a vevőjelöltektől elvárható, hogy ügyletkötés előtt erre kiterjedően is tájékozódjanak. Ha ezt elmulasztják, az teljes egészében az ő kockázatuk, és megállapítható lesz az ügylet jogosultakkal szembeni relatív hatálytalansága. Azért sem valószínű, hogy az elidegenítési tilalom ellenében megkötött ügylet más jogi megítélés alá esne, mert maga a cégbíróság is minden esetben megköveteli, hogy az üzletrész vevője ismerje el magára nézve kötelezőnek a létesítő okirat rendelkezéseit. E nyilatkozat megtétele szükségképpen magában foglalja azt is, hogy a vevő tudomással bír a harmadik személy jogát biztosító elidegenítési tilalomról, így jóhiszeműsége a továbbiakban kizárt.

Az üzletrésztulajdonosok személyében azonban nem csupán elidegenítés útján következhet be változás, hanem például öröklés folytán is. Ez utóbbi a korlátolt felelősségű társaság és a zártkörűen működő részvénytársaság esetében kizárható, vagy legalábbis hatékonyan

³³ Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz; szerk.: Vékás Lajos/Gárdos Péter; kiadó: Wolters Kluwer Kft.; második, átdolgozott kiadás; megjelenés éve: 2018.; benne: kommentár a Ptk. 5:32. §-ához.

akadályozható. A kft. létesítő okiratában lehet úgy rendelkezni, hogy az üzletrész a pénzellenérték fejében történő átruházáson kívüli jogcímen nem ruházható át, zártkörűen működő részvénytársaság estében pedig a részvényátruházás korlátozható, illetőleg a részvénytársaság beleegyezéséhez köthető. Ha az alapszabály a részvények átruházásához a részvénytársaság beleegyezését írja elő, az alapszabályban meg kell határozni azokat az okokat is, amelyek a beleegyezés megtagadásához vezethetnek. A beleegyezésről való döntés az igazgatóság hatáskörébe tartozik. Ha az igazgatóság a részvényre vonatkozó átruházási szándék bejelentésétől számított harminc napon belül nem nyilatkozik, a beleegyezés megadottnak tekintendő.³⁴

„A Ptk. számol azzal a lehetőséggel, hogy ha a részvénytársaság kontroll alatt kívánja tartani a részvények átruházását, akkor ezt megteheti olyan formában, hogy az átruházáshoz alapszabályi rendelkezéssel megköveteli a társaság beleegyezését. Bár ez tipikusan a személyegyesítő jelleg megjelenését idézi elő a társaságban, a törvény mégsem korlátozza ezt a lehetőséget a zártkörűen működő részvénytársaságokra. Ennek ellenére nem valószínű, hogy hasonló kikötések nyilvánosan működő részvénytársaságok alapszabályában megjelenének, hiszen ez minden bizonnyal komoly akadálya lenne a tőzsdei kereskedésnek, és ezért feltehetően a tőzsdei bevezetési szabályok zárják ki ilyen típusú kikötések létét a tőzsdére bevezetni kívánt részvényekkel kapcsolatban. A zártkörűen működő részvénytársaságok esetén azonban ilyen korlátozásokkal nem kell számolni, ezeknél tehát a tagok döntése alapján bevezethető a hozzájáruláshoz kötött átruházás intézménye. A társaság hozzájárulásának szükségessége jelentősen korlátozza a részvényeseknek a részvénnel való rendelkezési jogát, ezért a Ptk. fontosnak tartja, hogy ez a korlátozás átláthatóan, előre kiszámítható módon érvényesüljön.”³⁵ Ezt a célt szolgálja az a követelmény is, amely szerint a részvényátruházásnak a társaság beleegyezéséhez kötése esetén az alapszabályban rögzíteni kell azokat az okokat, amelyekre hivatkozással a hozzájárulás megtagadható. Maga a törvény még csak példálózóan sem nyújt semmilyen eligazítást, a bírói gyakorlat alapján ugyanakkor elmondható, hogy az átruházás megtagadásának alapos oka lehet például az, ha a társaság versenytársa kívánná megszerezni a részvényt. Ebben az esetben ugyanis tartani kell attól, hogy a vevő valójában csupán bennfentes információkhoz kíván jutni, amelyeket a maga javára fog kamatoztatni, vagy pedig a részvénytársaságon belüli magatartásával juttatja önmagát versenyelőnyhöz. Érdekes

³⁴ Lásd a Ptk. 3:219. és 3:220. §-ait.

³⁵ Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz; szerk.: Vékás Lajos/Gárdos Péter; kiadó: Wolters Kluwer Kft.; második, átdolgozott kiadás; megjelenés éve: 2018.; benne: kommentár a Ptk. 3:220. §-ához.

módon a bírói gyakorlatban sem találunk példát arra, hogy családi vállalkozás igyekezett volna a hozzájárulás megtagadásával családi kézben tartani a részvényeket, ám nyugat-európai minták alapján feltételezhető, hogy ezt a hazai ítélkezés sem utasítaná el. Alapvető kérdésként merül fel a jogszabályszöveg tükrében, hogy milyen részletességgel és egzaktsággal szükséges a hozzájárulás megtagadásához vezető okokat kimunkálni a létesítő okiratban. A kommentár szerint elegendő az általános megfogalmazás, hiszen a cél az, hogy az üzletrész megszerzésében érdekelt személy fel tudja mérni, hogy mekkora esélye van a tranzakció társaság általi „megvétőzésának”. Ha a megfogalmazás túlzottan általános, például csupán a jelenlegi részvényesi kört adó család érdekeire utal, akkor a kockázat meglehetősen nagy, vagyis az adott részvény iránti kereslet, ebből következően pedig a részvény piaci értéke szükségképpen csökkenni fog, így a jellegmegóvást célzó védekező mechanizmus ténylegesen kifejti hatását. Nyilvánvalóan más a helyzet a nem családi vállalkozásnak minősülő részvénytársaságok esetében, hiszen számukra egyértelműen hátrányos, ha részvényeik piaci értéke akár kis mértékben is csökken. Éppen ezért ez utóbbi cégek abban érdekeltek, hogy létesítő okiratuk egzaktan és tételesen tartalmazza a beleegyezés megtagadásának lehetséges indokait. További érdekesség, hogy a Ptk. a hozzájárulás megadására vagy megtagadására nem a legfőbb szervet, hanem az igazgatóságot jogosítja fel. Ennek oka abban keresendő, hogy nagyszámú részvényes esetén a közgyűlés rugalmatlan, nehézkes szervvé válik, mely kevésbé alkalmas a gyors döntéshozatalra. A részvényekkel kapcsolatos tranzakciók viszont jellemzően nem tűrik a halogatást, így az üzleti élet biztonsága szenvedne csorbát, ha minden ilyen esetben közgyűlést kellene összehívni. Éppen ezért a Ptk. ezt a döntési jogkört az igazgatósághoz telepíti, de természetesen nincs jogi akadálya annak, hogy az alapítók a létesítő okiratban eltérő szabályokat állapítsanak meg, és a közgyűlést jelöljék ki erre a feladatra. Különösen családi vállalkozások esetében azért célszerű mégis a jogszabályra hagyatkozni, mert ezeknél a cégeknél jellemzően az igazgatóság az a szerv, amelyik képes a vállalatnál zajló folyamatokat mintegy felülről, a család érdekében szemlélni, így tőle a részvényátruházás kérdésében is megalapozottabb döntés várható, mint a különféle egyéni érdekek mentén széttöredezett közgyűléstől. Ugyancsak az üzleti élet biztonsága és kiszámíthatósága jegyében fogant az a jogszabályi rendelkezés, amely szerint a hozzájárulás a törvény erejénél fogva megadottnak tekintendő, ha a nyitva álló határidőt a döntésre jogosult szerv elmulasztja. Végül említést érdemel még, hogy milyen jogorvoslat áll rendelkezésre a részvényátruházást megtagadó döntéssel szemben. Amennyiben az érintett részvényes úgy véli, hogy nem lett volna helye az átruházás megtagadásának (mert például a létesítő okirat erről az okról nem rendelkezik), úgy kérheti a társasági határozat bírósági felülvizsgálatát. Ha a bíróság helyt ad keresetének, akkor

a hozzájárulást megtagadó határozat hatályát veszti, pontosabban a bíróság a támadott határozatot hatályon kívül helyezi, ennek nyomán pedig előáll az a helyzet, hogy a társaság nem hozott határidőben határozatot, vagyis a beleegyezés a törvény erejénél fogva megadottnak tekintendő.

Kft. esetében a Ptk. egyértelműen és kógens módon rögzíti, hogy a társasági szerződésben az üzletrész pénzzolgáltatás ellenében, kívülálló személyre történő átruházása érvényesen nem zárható ki. Leginkább ennek a rendelkezésnek a tükrében kell megvizsgálni az üzletrészek családi kézben maradását szolgáló korlátozás vagy tilalom létjogosultságát a magyar családi vállalkozások társasági jogi dokumentumaiban. Vajon érvénytelen-e a létesítő okirat azon rendelkezése, amely kifejezetten előírja, hogy a társaság tagjai kizárólag a családhoz tartozó személy részére értékesíthetik üzletrészeiket? Mindennek vizsgálata során arra is figyelemmel kell lenni, hogy a Ptk. megengedi a kívülálló személy részére történő üzletrészáttruházás taggyűlési beleegyezéshez kötését.³⁶

Jogi álláspontom szerint a létesítő okiratnak az üzletrészáttruházást kizárólag családi körben megengedő rendelkezése a Ptk. 3:167. § (7) bekezdésébe ütközik, mert olyan mértékben leszűkíti az üzletrész megszerzésére jogosult személyek körét, hogy joghatásánál, jogi természeténél fogva már inkább elidegenítési tilalommal esik egy tekintet alá. Analógia alkalmazásával is ugyanerre az eredményre juthatunk. Az ítélkezési gyakorlat tehát a Ptk.-ban rögzített társasági jogi tilalmakat jellemzően kiterjesztően, a jogalkotó feltehető szándékára tekintettel értelmezi.³⁷ Az üzletrész kívülálló személyre történő átruházásának tilalmát érvénytelennek nyilvánító jogszabályhely mögött meghúzódó jogalkotói megfontolás az lehet, hogy a tilalommal esetlegesen szem előtt tartott cél, nevezetesen az üzletrészeknek meghatározott körben maradása, a Ptk.-ban szabályozott egyéb jogtechnikai eszközökkel is elérhető, mégpedig olyanokkal, amelyek nem jelentik a tulajdonhoz fűződő alapjog (azon belül is a rendelkezési jog) lényeges korlátozását. Az üzletrész kívülálló személyre, pénzzolgáltatás ellenében történő átruházása esetén ugyanis elővásárlási jogi illeti meg a tagot, a társaságot és a taggyűlés által kijelölt személyt. Ha tehát a családi vállalkozás üzletrésztulajdonosai abban érdekeltek, hogy kizárólag családtagok rendelkezhessenek társasági részesedéssel, akkor eladási szándék esetén gyakorolhatják elővásárlási jogukat, de maga a cég is megvásárolhatja

---

³⁶ Lásd ezekkel kapcsolatban a Ptk. 3:167. § (6) és (7) bekezdését.

³⁷ Lásd például A Ptk. 3:88. § (2) bekezdéséhez kapcsolódó bírói gyakorlatot, amely az olyan rendelkezést is semmisnek tekinti, amely szerint valamely tagot csak a társaság által gyakorolt egyik tevékenységből képződött nyereség után illet meg osztalék.

az érintett üzletrészt, továbbá a taggyűlés is élhet kijelölési jogával. Ennél nagyobb mértékű korlátozás a magyar jogalkotó szerint nem megengedhető.

„Ha a tag pénz ellenszolgáltatás ellenében kívánja átruházni üzletrésztét kívülálló személyre, a törvény biztosítja azt a lehetőséget, hogy a nemkívánatos kívülállónak a társaságba való bekerülését meg lehessen akadályozni. Ennek a jogi eszköze az elővásárlási jog, amelyik tehát - szemben a tagok egymás közötti átruházásával - nemcsak a társasági szerződés ilyen rendelkezése esetén, hanem a jogszabály erejénél fogva illeti meg a társaság többi tagját, magát a társaságot, illetve a társaság által kijelölt harmadik személyt.”³⁸

Hangsúlyozandó, hogy a jogilag aggálytalan korlátozásoknak is a létesítő okiratban kell megjeleníteniük ahhoz, hogy harmadik személyekkel szemben hatályosak legyenek. Nem elegendő tehát a vételi, eladási és elővásárlási jogokat, valamint az ezek biztosítására hivatott elidegenítési tilalmat a szindikátusi szerződésben vagy a családi alkotmányban szerepeltetni, hiszen e dokumentumok vonatkozásában hiányzik a harmadik személyekkel szembeni hatályosság előfeltételét jelentő publicitás. A magyar ítélkezési gyakorlat még nem foglalt el egyértelmű álláspontot annak kapcsán, hogy teljesül-e a megismerhetőség követelménye olyan esetben, amikor a jog és az azt biztosító elidegenítési tilalom a szindikátusi szerződésből ered, és a létesítő okirat csupán utal rájuk. Nézetem szerint a kérdés az alapján dönthető el, hogy van-e a vevőjelöltnek tényleges és reális lehetősége a szindikátusi szerződés vonatkozó rendelkezésének megismerésére, továbbá hogy a létesítő okiratban szereplő utalásból milyen következtetés vonható le a jogok tartalmát és a követendő eljárásrendet illetően. A legbiztosabb megoldásnak a cégnyilvántartás ingatlan-nyilvántartáshoz hasonló kibővítését tartanám, mert ebben az esetben a társasági részesedéseket érintő terhek, jogok és további releváns adatok mindenki számára megismerhetőek lennének a cégkivonat alapján, vagyis nem lenne kérdéses a harmadik személyekkel szembeni hatályosság.

Ugyancsak kérdésként merül fel, hogy egy magyar családi vállalkozás szindikátusi szerződése rendelkezhet-e úgy, hogy a tagok minden olyan esetben, amikor valaki kívülálló személyre kívánja ruházni üzletrésztét, nemmel kötelesek szavazni az átruházáshoz való hozzájárulásról döntő taggyűlésen. A szindikátusi szerződések tipikus klauzulája ugyanis egy konkrét döntéshozatal során tanúsítandó magatartás előírása. Jogi álláspontom szerint, ha az üzletrészátruházás körében a nemmel szavazás kötelezettsége megengedhető lenne, akkor kiüresedne a Ptk. 3:167. § (7) bekezdésében foglalt tilalom, illetőleg a szindikátusi szerződés ilyen rendelkezése gyakorlatilag e tilalom kijátszását jelentené. A szindikátusi szerződés

³⁸ Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz; szerk.: Vékás Lajos/Gárdos Péter; kiadó: Wolters Kluwer Kft.; második, átdolgozott kiadás; megjelenés éve: 2018.; benne: kommentár a Ptk. 3:167. §-ához.

ugyanis érvényesen csak a társasági jog által megengedett (nem tiltott) körben, tehát például az elővásárlási jogok gyakorlásával összefüggésben fogalmazhat meg előírásokat, bár ez utóbbi kapcsán is célszerű a nagyfokú körültekintés. Mindezek alapján megállapítható, hogy a magyar társasági jog családi vállalkozás specifikus szabályozást egyelőre nem tartalmaz, ezért a családi cégeknek meg kell elégedniük a jogszabály nyújtotta egyéb lehetőségekkel és jogtechnikai megoldásokkal, melyek sokszor igencsak kevésbé alkalmasak az ilyen vállalkozások természetéből fakadó célkitűzések megvalósítására.

Hangsúlyozandó ugyanakkor, hogy az új Ptk. a magyar jogrendben is meghonosította az eladási jogot, amely a másik irányból szemlélve valójában vételi kötelezettség. Most már tehát nem csupán vételi jog létezik, hanem ellenpárja, az eladási jog is, vagyis az elővásárlási joggal együtt meglehetősen gazdag eszköztár áll a jellegmegóvásban érdekelt családi vállalkozások rendelkezésére. Az osztrák társasági jogban kedvelt Aufgriffsrecht (magához vonási jog) például nem más, mint egy vételi jog, amikor pedig valaki jogosult az üzletrészt harmadik személynek vételi kötelezettséggel felkínálni, akkor jogi természetét tekintve eladási jogról beszélünk. A hatályos magyar Ptk. kifejezetten nem rendelkezik sem a vételre felajánlás kötelezettségéről (Andienungspflicht), sem az együttértékesítési jogról vagy kötelezettségről, ám ilyen természetű megállapodások a szerződési szabadság jegyében elvileg köthetők, a bírói gyakorlat alapvetően elfogadja őket, de elterjedtségük a családi vállalkozások körében még nem olyan mértékű, mint Nyugat-Európában. Látható tehát, hogy az osztrák jog kapcsán ismertetett jogintézményeket - némi kreativitással - a magyar családi vállalkozások is sikerrel kamatoztathatják. Nincs jogi akadály például annak, hogy a családi cég valamennyi üzletrészére nézve a többi tag javára olyan vételi jogot alapítsanak, amely akkor nyílik meg, ha az üzletrész tulajdonosa a társaság hozzájárulását kéri az üzletrész harmadik személy részére történő értékesítéséhez. Ebben az esetben azért lehet a többi tag számára előnyösebb a vételi jog, mint a jogszabály alapján fennálló elővásárlási jog, mert míg ez utóbbinál a jogosultak kizárólag a harmadik személy által tett vételi ajánlatot tehetik magukévá, addig a vételi jog a vételi jogot alapító megállapodásban rögzített vételáron gyakorolható. Ha csupán elővásárlási jog illetné meg a többi tagot, akkor piaci áron kellene megvásárolniuk azt az üzletrészt, amelyre nézve tagtársuk harmadik személytől kapott vételi ajánlatot. Ha viszont a családi vállalkozás üzletrésztulajdonosai kellő időben gondoltak erre az eshetőségre, és alacsonyabb vételár ellenében gyakorolható vételi jogokat is alapítottak, akkor kevesebb pénzükbe fog kerülni a vállalkozás üzletrészeinek családi kézben tartása. Ráadásul a magyar bírói gyakorlat is elfogadja azt a megoldást, hogy a felek nem a vételi jog gyakorlásához kapcsolódó vételár konkrét összegét határozzák meg, hanem azt az árképző mechanizmust, amelynek segítségével

a vételár a vételi jog gyakorlásakor egyértelműen meghatározható. Ha az üzletrész kívülálló személyre történő átruházását a létesítő okirat köti a társaság beleegyezéséhez, akkor ez a rendelkezés a vevőjelölttel szemben is hatályos, hiszen aki egy gazdasági társaságban részesedést vásárol, attól elvárható, hogy a létesítő okiratát tartalmát illetően is tájékozódjék. Ha tehát a felek anélkül kötik meg az üzletrészáttruházási szerződést, hogy ehhez a taggyűlés hozzájárulását kérnék, akkor az ügylet nem jön létre joghatályosan. A beleegyezés kérése azonban meg fogja nyitni a többiek fentebb említett vételi jogát, így sikerrel megakadályozható lesz a családhoz nem tartozó személy cégbe való beszüremkedése. A saját üzletrészre vonatkozó szabályokra figyelemmel egyébként az sem kizárt, hogy ilyen esetben magát a társaságot illesse meg vételi jog. Az eladási jog egyik lehetséges funkciója a családi vállalkozások kapcsán a cégből való kilépés elősegítése. Adódhat olyan helyzet, hogy nem csupán valamelyik tag szeretne kilépni a cégből, hanem a cég érdekei is ezt kívánják. Ilyen esetben az érintett tag nyilvánvalóan piaci értékesítési lehetőséget keres, harmadik személyek, potenciális vevők irányába fordul. Ez természetesen hátrányos a családi vállalkozás szempontjából, hiszen megint csak az a veszély fenyeget, hogy a családhoz nem tartozó személy szerez részesedést a cégben. Nem biztos, hogy a vételi jog ebben az esetben minden szempontból alkalmas lenne a helyzet megnyugtató rendezésére, hiszen a hozzá kapcsolódó vételár alacsony volta miatt a kilépni szándékozó tag esetleg meggondolná magát, és mégsem hagyná el a céget. Kézenfekvő megoldás erre az esetre a kilépni szándékozó tagot megillető eladási jog, melynek kötelezettje egyaránt lehet a többi tag, de akár maga a cég is, feltéve hogy a saját részvény vagy üzletrész megszerzésének feltételei fennállnak. Természetesen van lehetőség a többi tagot megillető vételi jog és a kilépni szándékozó tagot megillető eladási jog együttes alkalmazására is, hiszen míg az eladási jog a kilépni szándékozó tag számára jogosultság, addig az őt kötelező vételi jog hatékonyan alkalmas a harmadik személy részére történő értékesítés megakadályozására. A jogosultságként megjelenő eladási jog ellenben lehetőséget ad arra, hogy a cég elhagyásában érdekelt tag - e jogát gyakorolva - magasabb vételárhoz jusson a többiektől, mintha azok gyakorolnák vételi jogukat, vagyis a kilépő személy jobb közérzettel hagyja el a céget, még ha nem is piaci áron értékesíti üzletrészét. Ez tehát az a „win-win” szituáció, amely a két jogintézmény, a vételi és az eladási jog egymásra tekintettel történő alkalmazásával érhető el. Végül minden érintett fél megtalálja számítását és különféle jogtechnikai eszközökkel „finoman” rá is szorítják egymást a családi cég szempontjából legelőnyösebb magatartásra.

A példák alapján látható, hogy a Ptk.-ban szabályozott jogintézmények körütekintő alkalmazásával a magyar családi vállalkozások is ki tudnak alakítani egy olyan koherens rendszert, amely szavatolja, hogy az üzletrészek családi kézben maradjanak.

Jogi kötőerőtő függetlenül a magyar családi vállalkozások számára is követendő példa lehet az üzletrészek családban maradásának fontosságát hangsúlyozó és a család érdekeit az egyéni szempontok elébe helyező magatartási normák megfogalmazása a releváns társasági jogi dokumentumokban, esetleg a családi alkotmányban. Mindez egyfajta hitvallásként erkölcsi erővel fog hatni az egyes tagokra, másrészt pedig világos értelmezési keretet biztosít az egyéb rendelkezések számára.

Megvizsgáltam, hogy a hazai családi vállalkozások ténylegesen milyen mértékben támaszkodnak a fentiekben ismertetett jogintézményekre.

Megállapítottam, hogy a generációváltás, vagyontranszfer, vagyonmegóvás kérdésének megoldását még mindig sok cégvezető látja pusztán a végrendekezésben, vagy egyéb, kellően át nem gondolt olyan alternatívákban, mint például az üzletrész elajándékozása járadék iránti igény fenntartása mellett. Azon túl, hogy a végintézkedésre nagyon szigorú törvényi szabályok vonatkoznak, még egyéb mellékzöngéket és kockázatokat is számításba kell venni.

A végrendeletek legnagyobb hátránya a megtámadhatóság, valamint az, hogy a kedvezményezett nem azonnal, hanem csupán a hagyaték jogerős átadásával, sokszor évek múlva válik teljes jogú tulajdonossá. Ha a családfő nem készítette elő időben minden érintett bevonásával a generációváltást, hanem csupán végrendeletet alkotott, anélkül, hogy gondoskodott volna a családon belüli konszenzusról, akkor a mélyben lappangó konfliktusok a családfő halála után törnek majd felszínre, ami több éves pereskedéshez, végső soron pedig a családi vállalkozás megsemmisüléséhez vezethet.

Még ha hozott is az új Ptk. a végrendekezést megkönnyítő változásokat, továbbra is elmondható, hogy a magánjogi (vagyoni) viszonyok halál esetére szóló rendezésének ez a módja számos kockázatot rejt, és pedig különösen a családi vállalkozások speciális adottságaira figyelemmel.

A családon belüli konszenzus megteremtésének egyik módja a meglévő és mindenki által elfogadott családi alkotmány, ennek hiányában pedig az, ha a családfő valamennyi érintettel egyezteteti szándékát, és megfelelően gondoskodik azokról a családtagokról is, akiknek nem szán szerepet a vállalkozás irányításában. Ilyen módon elérhető, hogy még a családfő életében írásba foglalt megállapodás szülessen azok között, akik az örökhagyó halála után - a végrendelettel első ízben szembesülve - egymás ellen fordulnának, vagy a családfő szándékával ellentétes megállapodást kötnének a hagyatéki eljárás során, veszélyeztetve ezzel a családi vállalkozás

továbbműködését. A pusztán végintézkedéssel történő rendezés másik hátránya, hogy azok, akiket az örökhagyó végrendeleti juttatásban nem részesít, kötelesrészre lehetnek jogosultak, ez pedig sokszor megterhelő fizetési kötelezettséget ró a kedvezményezettre. A visszavonuló vezetőkben - a végrendelet mellett - viszonylag gyakran merül fel az élők közötti ajándékozás gondolata is, sokszor úgy, hogy a megajándékozott, vagy a családi vállalkozás köteles legyen az ajándékozónak élete végéig havi járadékot fizetni. Ennek a megoldásnak ugyancsak számos mellékzöngéje van, melyek közül - a kifizetés jogcímén és az adózási kérdéseken túl - leginkább az osztályra bocsátási kötelezettség, a betudás és az ajándék visszakövetelésének joga érdemel említést, illetve lehet bonyodalmak forrása. Ugyancsak kockázatos, mert utóbb ajándékozásnak minősíthető az üzletrész névértéken történő átvétele a kiszemelt utód által. Ezt a megoldást sok cégvezető szorgalmazza, mert rövidtávon problémamentesnek tűnik, arra azonban nem gondolnak, hogy az üzletrész névértéke és az üzletrészre vetített cégérték közötti különbséget ingyenes juttatásnak fog minősülni, amire a megrövidített örökösök alappal hivatkozhatnak. Ennél már az a fentebb említett konstrukció is sokkal előnyösebb, amelynek keretében a kiválasztott utód visszterhesen szerzi meg a háttérbe vonuló vezető üzletrészét vagy annak egy hányadát, és a tényleges értéknek megfelelő vételárat részletekben, vagy a cég által nyújtott kölcsönből egyenlíti ki. A cég, mint hitelező javára biztosítékként kikötött vételi jog lehívásának akadálya lehet részvénytársasági forma esetében a megszerezhető saját részvény mértékét maximalizáló törvényi korlát.

Sokakban felmerül a halál esetére szóló ajándékozás, valamint az öröklési szerződés gondolata is, ám ezek sem tartoznak a leghatékonyabb megoldások közé, és számos olyan buktatójuk van, amelyekkel csak utóbb szembesülnek az érintettek.

Összefoglalóan megállapítható, hogy az egyéni érdekek háttérbe szorítása, és a kifelé irányuló, nagy haszonnal kecsegtető üzletrész eladások legfőbb szervei beleegyezéshez kötése, valamint a vételi és eladási jogok kombinálása révén általában Magyarországon is elérhető a családi vállalkozás egyben tartása, saját tőkéjének gyarapodása és a családtagok megfelelő színvonalon történő ellátása anélkül, hogy jogszabályba ütköző általános tilalmakat kellene megfogalmazni. Ugyanakkor az is látható, hogy számos hazai családi vállalkozás vezetője még mindig inkább a hagyományos öröklési jogi jogintézményekben gondolkodik akkor, amikor az utódlás kérdése kerül napirendre, és pillanatnyi érdekektől vezérelve nem értékeli megfelelően az ezzel járó kockázatokat.

További megállapításom, hogy a magyar ítélkezési gyakorlat még nem veszi figyelembe olyan mértékében a családi vállalkozások speciális szempontjait, mint például az osztrák, így célszerű lenne ezek érvényesülését jogalkotási eszközökkel is elősegíteni azért, hogy ne legyen

jogbizonytalanság a Ptk.-ban kifejezetten nem szabályozott jogintézmények gyakorlati alkalmazásával kapcsolatban.

V. A családon belüli konfliktuskezelés lehetséges módjai, szinterei, jogi eszközei, nyugat-európai bevált gyakorlatok

A családi vállalkozás hosszútávú fennmaradásának egyik záloga a belső konfliktuskezelés szabályozottsága. Ennek hiányában a cég működése során a társasági részesedéssel rendelkezők között szükségképpen adódó viták nem csupán megterhelik a vállalkozást, hanem akár a jövőjét is veszélyeztethetik. Ezek a konfliktushelyzetek a legtöbb családi vállalkozásnál megtalálhatók, és mindenképpen preventív intézkedéseket, beépített vitarendezési mechanizmusokat igényelnek. Azok a vállalatok számíthatnak hosszútávú sikerre, amelyek nem csupán a már kialakult viták hatékony rendezésében jeleskednek, hanem a legveszélyesebb konfliktusokat eleve ki is tudják küszöbölni. Megállapítottam, hogy azok a mechanizmusok hatékonyak, amelyek a tulajdonosi kör egybentartása mellett alkalmasak a vitás helyzetek rendezésére.

Mivel a családi cégeken belüli konfliktusok nagy része pénzügyi eredetű, vagy stratégiai kérdéseket, tehát üzleti titkokat érint, ezért különösen fontos a nyilvánosság kizárása, és a vitás helyzetek intern módon történő kezelése.

A rendes bírósági út, mint ultima ratio mellett érdemes olyan konfliktuskezelési módokat is számba venni, mint a békéltető eljárás, a mediáció, vagy a választottbíró. Megállapítottam, hogy Nyugat-Európában ez utóbbi kettő egyre növekvő népszerűségnek örvend a családi vállalkozások körében. Ehhez képest a békéltető eljárás csak korlátozottan alkalmas a vállalaton belüli konfliktushelyzetek megnyugtató kezelésére. Hangsúlyozandó ugyanakkor, hogy már ezen hivatalos konfliktuskezelési mechanizmusok elé is be kell építeni olyan cégen belüli fórumokat, amelyek jó eséllyel meg tudják akadályozni a tagok között támadt vita elharapódzását.

V.1. A konfliktusok társasági jogi prevenciója

Kiindulásképpen rögzíthető, hogy már a létesítő okiratban vagy a szindikátusi szerződésben célszerű megoldást találni olyan szituációkra és patthelyzetekre, amelyek adott esetben képesek lehetnek a vállalkozás működését megbénítani. A társasági jogi dokumentumokban lefektetett konfliktuskezelési módok az esetek többségében elkerülhetővé teszik külső vitarendezési

fórumok igénybevételét. Kiemelendő továbbá a létesítő okiratban vagy a szindikátusi szerződésben szabályozott vitarendezési mód preventív jellege is, amely lehetővé teszi, hogy bizonyos konfliktusok egyáltalán ne alakuljanak ki. Az ilyen szerződéses rendelkezések tehát ideális esetben elsődlegesen a megelőzésre irányulnak, és csupán másodlagos céljuk a kialakult konfliktusok kezelése. Nézetem szerint mindennek legmagasabb szintű megvalósulása a konszenzus övezte családi alkotmány, valamint a vállalkozásban részes családtagok rendszeres eszmecsereje a vállalkozást érintő lényeges kérdésekről. Azok a családi vállalkozások tudnak generációkon át sikeresen működni, amelyek hangsúlyt fektetnek az irányításban részt nem vevő tagok folyamatos és hiteles tájékoztatására, valamint arra, hogy a közös értékrend valamilyen kézzel fogható dokumentum (például családi alkotmány vagy értékkanon) formájában is testet öltjön.³⁹ Megállapítottam, hogy számos nyugat-európai családi vállalkozásnál a konfliktusprevenció hatékony eszköze a „governance kodex”. Ez a dokumentum egyfajta zsinórmértékül, vezérszalagul szolgál a vállalkozás vezetői számára, hiszen azt rögzíti, hogy a tulajdonosok milyen kérdésekre igényelhetnek választ, hogyan kell őket tájékoztatni, milyen irányokat kell követni a cég működtetése során, miről kell számot adni, mit nem lehet figyelmen kívül hagyni. Ebből következően a dokumentum a kérdés-válaszok tanulságaként akár elveket is rögzíthet, amelyeket a mindenkori vezetőknek szem előtt kell tartaniuk, és amelyek megváltoztatására csak többségi döntés alapján van lehetőség. A governance kodex tehát egyfajta próbaköve is a vállalatirányításnak, hiszen ha ez a kommunikáció zökkenőmentesen zajlik, akkor nagy valószínűséggel a konfliktusok is elkerülhetők lesznek, de legalábbis megvan az érettség, amely ahhoz szükséges, hogy az esetleges viták ne emésszék föl a vállalkozást. A transzparencia és a demokratizmus ugyanis olyan értékek, amelyek különösen családi cégek esetében a hosszútávú működés letéteményesei.

V.2. A patthelyzetek orvoslásának eszközei, a konfliktuskezelésben szerepet játszó speciális testületek

Patthelyzetnek azokat a szituációkat tekintjük, amelyekből látszólag nincs kiút, és amelyek megoldatlansága miatt a rendes cégműködés ellehetetlenül. Tipikus példaként említhető az azonos mértékű befolyással rendelkező tagok közötti nézetkülönbség, melyet nem lehet

³⁹Lásd részletesebben: Hermut Kormann: Zusammenhalt der Unternehmerfamilie; Verträge, Vermögensmanagement, Kommunikation; Springer-Verlag Berlin Heidelberg, 2011, ISBN978-3-642-16351-7, 309. és 341. oldal.

többségi határozattal eldönteni, hiszen egyik tag sem tud szavazatai révén a másik fölé kerekedni.

Megállapítottam, hogy a gyakorlatban különösen a nyereségrészesedéssel, a képzési követelményekkel, az elővásárlási jogokkal és megváltási összegekkel kapcsolatos kérdések alkalmasak leginkább patthelyzetek előidézésére. Ha viszont a különféle jogi dokumentumok mindezen tárgyköröket érintően kellően egzakt rendelkezéseket tartalmaznak, akkor nagyobb az esélye annak, hogy az aláírók azokat kezdettől fogva elfogadják, és kiélezett helyzetben sem vonják kétségbe legitimitásukat, még ha hirtelen felindulásból, a vita hevében meg is kérdőjelezzik őket. Az ilyen szabályozás alkalmas arra, hogy a konfliktusban érintett felek maguk vezessék le az egyetlen lehetséges megoldást, és ne kelljen jogvitájukat külső fórumok elé tárnuk.

Bevált megoldás a szuszpenzív, vagy halasztó hatályú vétó alkalmazása olyan esetekben, amikor az azonos súlyú felek vitájában egyébként patthelyzet állna elő, és ezáltal a cég működése kerülne veszélybe. Ez a jogintézmény lehetővé teszi, hogy ne kelljen azonnal érdemi döntést hozni a napirendre került kérdésben, hanem legyen lehetőség annak higgadt légkörben történő ismételt megvitatására. Mindez természetesen csak akkor kecsesít a családi vállalkozás számára kedvező eredménnyel, ha létezik egy olyan grémium (például a régebbi vezetőkől álló bölcsök tanácsa), amely, vagy amelynek vezetője - megfelelő és legitim felhatalmazás birtokában - végső soron eldöntheti a kérdést, és meghatározhatja a jövőben követendő irányt. További egyszerű, ám annál kézenfekvőbb módja a patthelyzetek elkerülésének, ha a cég döntő fontosságú szervei páratlan számú személyből tevődnek össze. Főként Nyugat-Európában elterjedt továbbá, hogy valamely kérdés második megtárgyalása során egy bizonyos személy nem egyedül dönt ugyan, de nagyobb szavazati jog (több szavazat) illeti meg, mint az első fordulóban. A német jogi terminológiában ez az ún. *Stichentscheidungsrecht*. A családi vállalkozások sajátos szempontjai jellemzően megkövetelik, de legalábbis indokolják, hogy a kérdés végérvényes eldöntésére feljogosított személy családtag, vagy a család érdekei mellett elkötelezett tulajdonos legyen.

Minél nagyobb méretű a családi vállalkozás, annál kevésbé vannak az egyes tagok abban a helyzetben, hogy ellenőrizni tudják a cég működését. Megállapítottam, hogy önmagában a felügyelőbizottság sem jelent megoldást erre a problémára, mert nem a családi érdekeket juttatja érvényre, hanem más szempontú ellenőrzést végez. Éppen ezért nyugat-európai családi vállalkozásoknál előfordulnak olyan speciális felügyelőbizottságok, amelyek a vállalkozás családi jellegéből adódó érdekek, illetőleg a családi alkotmányban rögzített célok szemüvegén

keresztül veszik górcső alá a vállalatnál zajló folyamatokat és elsődlegesen a családspecifikus konfliktusok megelőzésére és elhárítására hivatottak.

V.3. Kiléptetés a cégből, mint konfliktuskezelési mód

Bármennyire is furcsán hangzik, a családi vállalkozás működését veszélyeztető üzletrésztulajdonosnak a cégből való kiléptetése - természetesen korrekt elszámolás mellett - hatékony konfliktuskezelési mód lehet. Különbőféle jogtechnikai megoldások léteznek, amelyek többnyire az eladási és vételi jogokon, vagy ezek kombinációján alapulnak, illetve attól függően is különbözőek lehetnek, hogy ki lesz jogosult megszerezni az érintett tag társasági részesedését. Természetesen nem tudható előre, hogy a megváltás pillanatában mennyit fog érni a társasági részesedés, továbbá a jogintézmény hatékonysága miatt nem is célszerű az ellenérték összegét a pillanatnyi cégérték alapján adódó összegre korlátozni, így a társasági jogi dokumentumokban elegendő annak az árképzési módnak a rögzítése, amely alapján a vételi vagy eladási jog gyakorlásakor az üzletrész ellenében fizetendő vételár meghatározható lesz. A gyakorlatban nem ritkák az olyan kikötések, hogy meghatározott személyi körből (például a négy legnagyobb tanácsadó cég közül) kell egy vagy több értébecslőt választani, és ez utóbbi esetben az értébecsléseket átlagolni.

V.4. A konfliktuskezelés intézményi formái, békéltetés, mediáció, választottbírótság

Ha a cégen belüli konfliktuskezelés nem jár sikerrel, akkor elkerülhetlenné válhat a hivatalos vitarendezési fórumok bevonása.

Nyugat-európai családi vállalkozások esetében jellemző, hogy még mielőtt a felek bírósághoz fordulnának, kísérletet tesznek a békéltetésre vagy mediációra. Sokszor maguk a társasági jogi dokumentumok rendelkeznek úgy, hogy csak ezt követően lehet a jogvitát bíróság elé vinni, hiszen alapvető érdek fűződik a konfliktus családon belüli megoldásához. A nyugat-európai minták alapján zajló békéltetés lényege, hogy egy vagy több hivatásos békéltető kísérletet tesz a felek közötti egyezség létrehozására. Ez tehát aktív magatartást feltételez a közreműködő személyek részéről, és az eljárás nem döntéssel, határozattal ér véget, hanem szerencsés esetben a felek kompromisszumával, mely megállapodás formájában ölt testet.

A mediáció ehhez képest nem békéltető fórum vagy szerv, hanem egy olyan eljárás, amelynek célja, hogy a viselkedéstudomány és a pszichológiai vívmányait felhasználva a feleket korrekt vitarendezésre készítse. A mediátor csupán professzionális kísérője a folyamatnak, kizárólag

az eljárási kereteket biztosítja, a tartalom azonban a feleken múlik, tőlük függ, hogy milyen eredményre vezet a kísérlet. A közvetítő többnyire semleges marad, nem hoz döntéseket, nem fogalmaz meg javaslatokat, és csupán a „tárgyalásvezetés” körében ír elő a felek számára követendő magatartást. Célja, hogy a vitapartnerek maguk jussanak kompromisszumra, és csupán az ide vezető úton igyekeznek támogatni őket.

A jogintézmény fejlődésének mérföldköve az Európai Unió mediációs irányelve, melynek célkitűzései között szerepel „a jogviták alternatív rendezéséhez való hozzáférés elősegítése és a jogviták egyezséggel történő rendezésének megkönnyítése, azáltal, hogy ösztönzi a közvetítés igénybevételét és biztosítja a közvetítés és a bírósági eljárás közötti kiegyensúlyozott kapcsolatot”.⁴⁰ Lényeges különbség a bírósági vitarendezéshez képest, hogy a mediáció nem boncolgat felelősségi kérdéseket, és abban sem foglal állást, hogy kinek van igaza. Álláspontom szerint a mediáció legfőbb előnyei a családi vállalkozások számára az alábbiakban foglalhatók össze. Először is lehetőség nyílik a különböző érdekszituációk figyelembevételére, ami egy bírósági eljárásban nem lehetséges, illetve releváns. További pozitívum, hogy eljárási költségek szinte egyáltalán nem merülnek fel, sem a személyes, sem a céges költségvetést nem terhelik meg az ilyen eljárások, és lehetőség van a nyilvánosság teljes kizárására, ami ugyancsak fontos szempont a szenzitív adatok és információk miatt. A megállapodás zárt körben születik meg, külső személyek nem szereznek róla tudomást, és a jogkövetés önkéntes lesz, belső indítatásból fog eredni. Végül egy pszichológiai érv: a felek jó érzéssel tölti el, hogy saját maguk találtak megoldást, és nem egy harmadik fél „oktrojált” rájuk kötelezően követendő magatartásmintát. Nyugat-Európában elterjedt, hogy a családi alkotmányok vagy szindikátusi szerződések választottbírói kikötést tartalmaznak. Bár ez az új választottbírói törvény alapján hazánkban is lehetséges, a magyar családi vállalkozásokra egyelőre mégsem jellemző a cégen belüli jogviták választottbírói fórum elé vitele.⁴¹

Nyugat-Európában bevált modell, hogy a felek a szindikátusi szerződésben különféle, kötelezően igénybe veendő békéltetési módokat rögzítenek, és csupán ezek sikertelensége esetére terelik a jogvitát választottbírói útra. A sikertelenség fogalma nehezen ragadható meg objektív módon, így a társasági jogi dokumentumok általában időbeli korlátot szabnak, vagyis úgy rendelkeznek, hogy akkor lehetséges választottbíróshoz fordulni, ha a békéltetés néhány héten vagy hónapon belül nem vezet eredményre. Ezen előfeltétel teljesülését a választottbíró az eljárás lefolytatása előtt ellenőrzi, és ha arra a megállapításra jut, hogy a

⁴⁰ Lásd az Európai Parlament és a Tanács 2008/52/EK (2008. május 21.) irányelvét itt: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=celex%3A32008L0052> (letöltés időpontja: 2021. augusztus 4.).

⁴¹ Lásd a választottbírósról szóló 2017. évi LX. törvény 1. § (3) bekezdését.

felek nem kísérelték meg a jogvita házon belüli rendezését, akkor eljárási akadályt állapít meg. Családi vállalkozások esetében azért különösen népszerű a választottbírói út, mert a konfliktus hivatalos, de a nyilvánosság kizárásával történő rendezését jelenti. További előnye, hogy nagyobb horderejű jogviták esetében mindkét fél jogosult egy-egy választottbírói jelölni, és a tanács elnökét ez utóbbiak kéri fel objektív kritériumok alapján. Kiemelendő továbbá az eljárás gyorsasága, amely egyrészt az egyszerűbb eljárási szabályokból, másrészt pedig abból ered, hogy a választottbírói döntései csak korlátozottan támadhatók jogorvoslattal.

VI. A családi vállalkozások vagyonmegóvásának legújabb jogintézményei

Igen gyakori, hogy a sikeres vállalkozók összvagyonra több, egymással funkcionális gazdasági egységet alkotó vagyonelemből tevődik össze. E dologösszesség megbontása a vagyon jövedelemtermelő képességét sodorja veszélybe, adott esetben pedig - főként hosszabb távon - a felhalmozott javak megsemmisüléséhez vezethet. Megállapítottam, hogy az utódlás kihívásaival szembeesülő családi vállalkozások számára elengedhetetlenül fontos a vagyonmegóvás, annak hatékony eszközeként pedig a vagyontranszfer, amely a családi vállalkozás létalapját jelentő vagyonelemek egységesítését, az öröklés általános rendje alóli kivonását és generációkon átívelő továbbadását szolgálja. A vagyonmegóvás és vagyontranszfer szempontjából a magánalapítvány, a bizalmi vagyonkezelés és a vagyonkezelő alapítvány rendelkeznek a legelőnyösebb tulajdonságokkal.

VI.1. A bizalmi vagyonkezelés

Hatályos Polgári Törvénykönyvünk a bizalmi vagyonkezelést szerződéstípusként tartja számon, ám a jogviszony valódi természete ezen a besoroláson messze túlmutat. Általánosságban elmondható, hogy a bizalmi vagyonkezelés célja egyrészt a vagyon elkülönítése (például kockázatos vállalkozás megkezdése vagy házasságkötés előtt), másrészt pedig a vagyonrendelő által a kedvezményezett jövedelemhez juttatása úgy, hogy a vagyonkezelés körébe tartozó döntéseket ne neki kelljen meghoznia, mert például hiányoznak az ehhez szükséges képességei. Családi vállalkozások számára a bizalmi vagyonkezelés legfőbb előnye abban rejlik, hogy az alapító megfelelő utódok hiányában is tud gondoskodni a családi vagyon megóvásáról és gyarapításáról akként, hogy azt, például a családi vállalkozás valamennyi üzletrészét, bizalmi vagyonkezelésbe adja, kijelölve a kedvezményezettet, meghatározva a vagyonkezelés módját és szempontjait. Ha tehát az utód nem megfelelő

képességű, akkor is lehet róla úgy gondoskodni, hogy ennek nem a családi vállalkozás látja kárát, és nem kell tartani a vagyon elherdálásától. A jogintézmény lehetővé teszi olyan konstrukciók alkalmazását is, amelyek végrendelet esetén kizártak, vagy csupán korlátozottan lehetségesek. Bizalmi vagyonkezelésbe adáskor úgy is rendelkezhet a családi vállalkozás alapítója, hogy az üzletrészek tulajdonjoga bizonyos feltétel bekövetkezése (például képesítés, diploma megszerzése) esetén a kedvezményezettre szálljon. Arra is van lehetőség, hogy a tulajdonjog megszerzése körében elvárt tanulmányok költségeit a kezelt vagyon hozama fedezze. A jogintézményre tehát olyan mértékű rugalmasság jellemző, amelyet a végrendeletek és a halál esetére szóló egyéb ügyletek jellemzően nélkülöznek. Bizalmi vagyonkezeléssel például az is megoldható, hogy a vagyon a vagyonrendelő halálánál jóval későbbi időpontban és meghatározott rend szerint szálljon át azokra, akik a velük szemben támasztott követelményeket teljesítik és alkalmasak a családi vállalkozás továbbvitelére. Végrendelet esetében mindez elképzelhetetlen, ugyanis az ilyen rendelkezés az öröklési jogi szabályok szerint érvénytelen. A bizalmi vagyonkezelés esetében a szerződéses jogviszonyból eredő felmondhatóság és az időbeli korlátozottság (legfeljebb ötven év) emelhető ki hátrányként a generációkon átívelő működésben érdekelt családi vállalkozások szemszögéből.

VI.2. A vagyonkezelő alapítvány

A vagyonkezelő alapítványt – hasonlóan a magánalapítványhoz – az alapító valamilyen tartós cél megvalósítása érdekében hozza létre meghatározott alapítói vagyonnal és az alapító okiratban írt szervezet kialakításával. Leginkább az különbözteti meg a többi alapítványtól, hogy az alapító kifejezetten a megjelölt kedvezményezettek jövedelemben részesítése érdekében hozza létre, főtevékenysége a vagyonkezelés, céljait pedig a vagyonkezelési tevékenység eredményeként keletkezett hozamból valósítja meg.

A vagyonkezelő alapítvány a Ptk. szerinti alapítvány speciális altípusa, mely önmagában a létesítéssel, az alapításhoz szükséges vagyonrendeléssel még nem válik bizalmi vagyonkezelővé, hanem csak akkor tesz szert ilyen jogállásra, ha további vagyont vesz bizalmi vagyonkezelésbe a jogszabály szerinti célból.⁴²

A bizalmi vagyonkezelői tevékenységtől a vagyonkezelő alapítvány leginkább abban különbözik, hogy ez utóbbi a vagyonkezelő tevékenység legfontosabb részét jelentő portfólió-

---

⁴²A jogszabály által elismert célok tekintetében ld. a vagyonkezelő alapítványokról szóló 2019. évi XIII. törvény 2. § (1) bekezdését.

kezelést kizárólag saját vagyonával végzi, befektetési szolgáltatást harmadik személyeknek nem nyújt.

Ez az új jogintézmény gyakorlatilag minden élethelyzetre alkalmazható jogi eszközt ad a vagyontranszferben, a nemzedékeken átívelő vagyonmegóvásban és a vagyongyarapításban érdekelt gazdasági szereplők - így a családi vállalkozások - kezébe.

Megállapítható, hogy a nagy vagyonok évtizedeken, akár évszázadokon át történő megóvásának, egyben tartásának, gyarapításának és generációkon átívelő átörökítésének egyik leghatékonyabb eszköze a vagyonkezelő alapítvány jogintézménye, feltéve, hogy az alapító rendelkezésre tud bocsátani legalább hatszázmillió forintnyi vagyoni hozzájárulást, és képes finanszírozni a vagyonkezelő alapítvány szervezeti struktúrájából is eredő viszonylag jelentős működési költségeket.

VI.3. A családi alapítvány

Az új Polgári Törvénykönyv további hozadéka, hogy teret nyitott az úgynevezett családi alapítványoknak. Ez azt jelenti, hogy a korábbi szabályozástól eltérően alapítvány ma már nem csupán tartós közérdekű célra létesíthető, hanem magáncélra is, feltéve, hogy az tartós.⁴³

Egyetlen jogszabály sem nyújt eligazítást arra nézve, hogy pontosan mit is tekintünk magáncélnak. A szakirodalom meghatározása szerint „az alapítvány akkor tekinthető magánérdekűnek, ha (...) egyetlen személy vagy kisebb közösség érdekét úgy szolgálja, hogy az társadalmi hasznot nem keletkeztet”.⁴⁴ Ezt az alapvetően helyes fogalom meghatározást a családi vállalkozásokra nézve akként pontosítanám, hogy legfeljebb a közvetlen társadalmi haszn hiánya állapítható meg, a közvetetté ugyanakkor semmiképpen sem, hiszen a családi vállalkozások nemzetgazdasági jelentőségét nem lehet eléggé hangsúlyozni, így vagyonmegóvásukhoz is ösztársadalmi érdek fűződik.

Természetesen a magán- vagy családi alapítványra nézve is érvényesülnek a Ptk. szerinti korlátozások, ekként az is, hogy alapítvány gazdasági célra nem alapítható, hanem csupán az alapítványi cél megvalósításával közvetlenül összefüggő gazdasági tevékenység végzésére jogosult. Ebből következően a családi alapítványok szerepe a családi vagyon kezelésében elenyésző, arra azonban kiválóan alkalmas ez a szervezeti forma, hogy a család tagjainak

⁴³Ld. a Ptk. 3:378. §-át, mely szerint az alapítvány az alapító által az alapító okiratban meghatározott tartós cél folyamatos megvalósítására létrehozott jogi személy.

⁴⁴MICZÁN Péter: *A magáncélú alapítványról*, in: *Gazdaság és Jog*, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2018/6., 14-20.

tartása, nevelése, iskoláztatás akár több generáción keresztül is biztosítható legyen. A jogintézmény egyéb célra való alkalmasságát a szűk körben való alkalmazhatóság és a gazdasági tevékenység kevés mozgásteret hagyó keretei korlátozzák.

A fentiek alapján összefoglalóan megállapítható, hogy a generációváltás kihívásaival szembesülő családi vállalkozások a vagyontranszfer és vagyonmegóvás körében immáron többféle megoldási alternatíva közül választhatnak. Ugyanakkor az is érzékelhető, hogy a bizalmi vagyongazdálkodást és a vagyongazdálkodó alapítványokat Magyarországon a családi vállalkozások körében még bizalmatlanság övezi, mert gondolkodásmódjukból eredően a vállalkozók nehezen barátoknak meg a szóban forgó jogintézmények azon sajátosságával, hogy a kezelendő vagyon harmadik személy tulajdonába kerül. A jövőben ez valószínűleg változni fog, ugyanis a generációváltások és vagyontranszfererek tömeges napirendre kerülésével egyre nagyobb igény mutatkozik majd a biztonságos és rugalmas megoldások iránt. Mindez talán a jogalkotó számára is ösztönzést fog jelenteni arra nézve, hogy a szóban forgó jogintézményeket a családi vállalkozások speciális szempontjaira is figyelemmel tökéletesítse. Végül megfontolandónak tartom a hazai családi vállalkozások speciális programokkal és szakmai támogató rendszer kialakításával történő segítségét abban, hogy a generációváltás sikertelensége miatt magukra maradt külföldi (elsősorban német és osztrák) családi vállalkozásokat tudjanak felvásárolni, és ilyen módon nyíljon meg előttük a nemzetközi piacra lépés lehetősége, a határon átnyúló működés perspektívája. Természetesen ehhez megfelelő hiteltermékekre is szükség van, hiszen egy ilyen projekt megfinanszírozásához még nem sok hazai családi vállalkozás kellően tőkeerős.

VII. Az értekezés témaköréből készült publikációk, szakmai szervezeti tagságok, konferencia-előadások, nemzetközi kutatási részvétel

VII.1. A PhD megszerzését követő tudományos tevékenységem a témában

A PhD fokozatomat 2015 májusában szereztem meg a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskolában „A közbeszerzési jog jogorvoslati rendszere; speciális közbeszerzési jogviszonyok” című értekezésemmel. Az azóta eltelt időszakban tudományos érdeklődésem egyebek mellett fokozatosan a családi vállalkozások jogi sajátosságai felé fordult. Ezzel a témával 2008 óta foglalkozom, de a területet érintő tudományos kutatásaimat a PhD-fokozat megszerzését követő években mélyítettem el igazán.

VII.2. A témában elnyert kutatói ösztöndíjak, kutatási programokban való részvételem

2015 márciusától projektzárásig részt vettem a Budapesti Gazdasági Egyetemen lezajlott „INSIST-projekt” elnevezésű nemzetközi kutatásban, amelynek keretében feladatom a családi vállalkozások sajátosságainak feltárása, jogösszehasonlító elemzés, valamint angol nyelvű tananyagfejlesztés volt.

2019-ben elnyertem az Osztrák-Magyar Akció Alapítvány (Stiftung Aktion Österreich-Ungarn) kutatói ösztöndíját, így bécsi levéltári kutatás keretében nyílt lehetőségem megvizsgálni számos történelmi családi alkotmányt.

Ugyancsak 2019-ben részt vettem a Budapest LAB Vállalkozásfejlesztési Központ által szervezett nemzetközi kutatásban, és olyan kérdéseket vizsgáltam, mint a családi vállalkozások lehetséges fogalommeghatározása, a családi vállalkozásokat érintő jogi szabályozással szemben támasztott követelmények, a jogalkotás bevált nemzetközi gyakorlatai, családi alkotmány konstrukciók és azok jogi aspektusai nemzetközi kitekintésben.

VII.3. A témában eddig megjelent tudományos publikációim

Arató, Balázs: The Legal Institutions of Asset Preservation and Asset Transfer in Hungary, KAROLI MUNDUS 1:1 pp. 229-240., 12 p. (2021)

Arató, Balázs ; Csákné, Filep Judit ; Radácsi, László: Családi vállalkozások jogi környezete, JURA 2020: 4 pp. 5-28., 24 p. (2020)

Arató, Balázs: Családi vállalkozások nemzetközi kitekintésben: Jogalkotási irányok, jó gyakorlatok, GLOSSA IURIDICA 7: 3-4 pp. 263-285., 23 p. (2020)

Arató, Balázs: A családi vállalkozások utódlásának és vagyonmegóvásának jogi aspektusai, GLOSSA IURIDICA 7: 1-2 pp. 141-177., 37 p. (2020)

Arató, Balázs: Családi alkotmány – gondoskodás a jövőről (2018), Világgazdaság

VII.4. Tudományos konferenciák a témában:

A Budapesti Gazdasági Egyetemen lezajlott „INSIST” nemzetközi kutatóprojekt nemzetközi zárókonferenciája; angol nyelvű előadás (2015 május 13-14.), az előadás címe: Generational change in family businesses,

Familienunternehmertag Stift Göttweig (2018 május), téma: Generationenwechsel bei Familienunternehmen,

Familienunternehmertag Stift Göttweig (2019 május), téma: Konfliktlösung bei Familienunternehmen,

Világgazdaság – Magyar vállalatok, családi vállalatok című konferenciáján (2018 szeptember 27.), az előadás címe: Generációváltás a családi vállalkozásoknál.

VII.5. Szervezeti tagság, együttműködés a témában

A Családi Vállalkozások Országos Egyesülete tagjaként rendszeres előadó vagyok az Egyesület által, az egyesületi tagok számára rendezett klubnapokon és egyéb rendezvényeken.

Együttműködő partnere vagyok a Felelős Családi Vállalatokért Magyarországon Közhasznú Egyesületnek (FBN-H), és ennek révén kiterjedt interjú- és esettanulmányok készítésére nyílt lehetőségem.

Budapest, 2022. január 24.

.....
Dr. Arató Balázs